

POSLOVNI FAKULTET U VALJEVU

Studijski program: Finansije i bankarstvo

DIPLOMSKI RAD:

TRGOVANJE NA MEĐUNARODNOM DEVIZNOM TRŽIŠTU -
FOREX

Mentor:
Docent dr Zoran Jović

Student:
Jovica Damnjanović 133/ 2007

Valjevo, 2011.

SADRŽAJ

SADRŽAJ	2
1. Uvodna razmatranja	3
2. O Forex- u	4
2.1. Prednosti Forex tržišta	4
2.2. Sektori Forex tržišta	5
2.3. Glavne valute	6
2.4. Pojam leveridža	7
3. Fundamentalna analiza	9
4. Tehnička analiza	11
4.1. Grafikoni	12
4.2. Trend, podrška, otpor – Dauova teorija	14
4.3. Metode matematičkog trgovanja (Tehnički indikatori)	16
4.4. Fibonačijeva teorija i njena primena u tehničkoj analizi	20
4.5. Eliotova teorija talasa (Elliot Wave Theory)	22
5. Upravljanje novcem	25
5.1. Tipovi upravljanja novcem	25
5.2. Metode upravljanja novcem	27
6. Put kroz Forex	29
6.1. Započinjanje trgovanja	29
6.2. Kreiranje strategije za trgovanje baziranoj na tehničkoj analizi	32
6.3. Disciplina i samokontrola	34
Zaključak	36
SPISAK SLIKA	37
LITERATURA	38

1. Uvodna razmatranja

Po završetku akademskog obrazovanja, postavlja se pitanje budućeg zaposlenja koje može da ostvari ciljeve koji su bili osnova nastavka obrazovanja. Diplomirani ekonomista orijentisan na finansije i bankarstvo ima širok izbor opcija za započinjanje ili nastavak profesionalne karijere. Kao opcije se pojavljuju rad u različitim finansijskim institucijama, poput banaka, osiguravajućih kompanija, na berzama, kao i rad u komercijalnom delu različitih sektora privrede. Pored navedenih opcija postoji još jedan sektor u kome diplomirani ekonomista može naći profesionalnu satisfakciju. To je trgovanje na međunarodnom deviznom tržištu, Forex-u.

S obzirom da je oblast deviznog tržišta prilično zapostavljena u našem obrazovanju, cilj ovog rada je da na što jednostavniji način, u osnovnim crtama predstavi pojam Forex-a, njegove činioce, kao i mogućnosti trgovanja na ovom tržištu. Naš je stav da trgovanje na deviznom tržištu predstavlja realnu i ostvarljivu poslovnu priliku, koja je dostupna svima, i koja može biti osnovni izvor prihoda, ali i da ovakav vid poslovne delatnosti nosi određene rizike sa kojima ne može svako da se nosi.

Istraživanje i rad na samom radu obavljeno je primenom standardnog metodološkog postupka. Osnovna komponenta ovog metodološkog postupka je tzv. „desk“ istraživanje strane i domaće literature iz oblasti berzanskog poslovanja, fundamentalne i tehničke analize, istorijata razvoja deviznog tržišta, upravljanja novcem, publikacija vezanih za praktične aspekte trgovanja na berzama, Interneta i dr.

Rad je sastavljen od teorijskog i praktičnog dela. U drugom poglavlju, *O Forex- u*, smo predstavili osnove deviznog tržišta; istorijat, delove Forex-a, predmet trgovanja i objašnjavanje određenih specifičnih termina.

Poglavljja tri i četiri se bave analizama koje se primenjuju i koje predstavljaju osnovu trgovanja. Treće poglavlje, se bavi fundamentalnom analizom, dok se poglavlje četiri bavi tehničkom analizom. Zbog lične orijentacije ka tehničkoj analizi, fundamentalnu analizu smo predstavili u krajnje osnovnim crtama. Razlog za to je i obim te kategorije, koja po svom kvantitetu može biti izvor za veći broj radova ovog tipa. Tehničku analizu smo predstavili nešto obimnije, razdvajajući je na nekoliko pod-naslova. U njima smo obradili pojam grafikona i njihovu primenu, dve osnovne teorije zastupljene u berzanskom trgovanju. Takođe, posebno mesto posvetili smo alatima deviznog trgovanja, tehničkim indikatorima, kao i jednoj kategoriji koju malo ljudi može da poveže sa berzanskim trgovanjem – teoriji Fibonačijevog niza brojeva.

U petom delu ovog rada, obradili smo pojam upravljanja novcem, odnosno, menadžment finansijama.

Na kraju, u šestom delu, posvetili smo se obradom postupaka koje je potrebno izvršiti kako bi započeli trgovanje na deviznom tržištu, od posvećivanja učenju, odnosno sticanju adekvatnih znanja, preko primene tehničke analize, do shvatanja upliva emocija kao velikog faktora uticaja na proces donošenja odluka, a sa tim i uticaja na ostvarivanje potencijalnog dobitka ili gubitka.

2. O Forex- u

Međunarodno devizno tržište (Forex), je novčano, odnosno „spot“, međubankarsko tržište. Osnovano je 1971. godine, kada je ustanovljeno slobodno formiranje deviznih kurseva. Forex je tržište na kojem se menjaju valute jedne države za valutu druge države, i gde se vrše plaćanja između različitih međunarodnih subjekata.

Forex čini približno 4500 institucije koje se bave razmenom valuta, koje uključuju internacionalne banke, centralne banke i komercijalne kompanije. Plaćanja za izvozne i uvozne poslove se izvršavaju putem ovog tržišta, kao i plaćanja po osnovu nabavke sredstava. Takođe, važan deo Međunarodnog deviznog tržišta čini i njen „špekulativni“ segment, u kojem kompanije pokušavaju da smanje ili ponište rizike vezane za investiranje u inostranstvu.¹

Istorijski gledano, Forex tržište nije bilo dostupno sitnim špekulantima zbog predefinisano minimuma ulaganja po transakciji. Danas to nije slučaj. Zahvaljujući Forex brokerima, kojima je omogućeno da „razbiju“ velike bankarske trgovačke jedinice na manje delove (lot-ove) i da ih kao takve ponude potencijalnim individualnim trgovcima.

Ono što posebno izdvaja Forex tržište je promet. Ujedno možemo napomenuti da je ovo najveće tržište na svetu, koje po svom obimu prevazilazi i sve svetske berze, ukupno gledajući. Dok su dnevni obrti na Američkim finansijskim tržištima 100 biliona američkih dolara, na Forex-u ta suma prelazi neverovatnih 4 triliona američkih novčanica.

Reč „tržište“ nije sasvim odgovarajuće za Forex. Ne postoji tačno određeno mesto trgovanja, za razliku od, na primer, finansijskih berzi. Trgovanje se obavlja putem telefona ili kompjuterskih terminala širom sveta. Najveći deo trgovanja se obavlja između 300 najvećih internacionalnih banki, koje obavljaju transakcije u korist velikih kompanija, država, kao i za svoje potrebe.

2.1. Prednosti Forex tržišta

Međunarodno devizno tržište poseduje izvezne prednosti koje ga čine veoma primamljivim za trgovanje:²

Likvidnost

Na Forex tržištu uvek se mogu naći potencijalan kupac i potencijalan prodavac. Za razliku od drugih tržišta, Forex može da nađe kupca ili prodavaca za transakciju bilo kog obima. Jednostavnije rečeno, likvidnost je ono što privlači potencijalne investitore zato što ne postoji ograničenje za izvršavanje transakcija u bilo kom delu dana, 24 sata.

Pristup

Forex tržište je otvoreno 24 sata dnevno od, otprilike, 6 sati u nedelju uveče do 4 sata petak popodne. Visoka likvidnost u kombinaciji sa mogućnošću celodnevnog trgovanja, daje mogućnost trgovcu da uđe i izađe sa tržišta u bilo kom obimu ili delu dana.

Dvostrano tržište

Valutama se trguje u parovima, na primer **dolar/jen** ili **dolar/euro**. Svaka pozicija uključuje kupovinu jedne a prodaju druge valute iz datig valutnog para, istovremeno. Ako, na primer, trgovac

¹ Martinez J., *The 10 Keys to Successful Trading*, Market Traders Institute Inc, Florida, 2004., str. 5.

² Isto, str. 6-8.

proceni da će Švajcarski franak da ojača u odnosu na dolar, trgovac može da proda dolare i kupi franke, odnosno da uđe „short“ u transakciju. Ako neko smatra suprotno, taj trgovac može da kupi dolare i proda franke, odnosno, da uđe „long“ u transakciju. Mogućnost za ostvarivanje profita je neograničena, zato što se devizni kursevi neprekidno menjaju.

Kvalitet izvršenja transakcije

Zbog velike likvidnosti Forex tržišta, većina transakcija se obavljaju skoro momentalno. U svim tržištima sa brzim promenama cena, postoji mogućnost da se napravi razlika između trenutka zadavanja komande za izvršenje transakcije i samog trenutka njenog izvršenja. U današnje vreme takav problem je donekle rešen različitim kompjuterskim softverima.

Na Forex-u potvrda o izvršenju transakcije je skoro momentalna i jedino što je trgovac u obavezi jeste da napravi kopiju kompjuterskog ekrana kako bi imao dokaz o izvršenoj transakciji.

Troškovi izvršenja transakcije

Za razliku od nekih tržišta, na Forex-u se ne naplaćuje provizija. Troškovi trgovanja su iskazani kroz razliku u kupovnoj i prodavnoj ceni određenog valutnog para, koja se kreće u rasponu od 1 do 7 pip-ova.

2.2. Sektori Forex tržišta

Međunarodno devizno tržište se sastoji od četiri različita tržišta, koja funkcionišu nezavisno ali su blisko povezana:³

Spot tržište

Valute sa momentalnim dospećem se trguju na spot tržištu. Tu je uključeno sve od plaćanja od strane turista do odluke neke kompanije da naplaćeno potraživanje u nekoj stranoj valuti prevede u domaću valutu. Velike spot transakcije između finansijskih institucija, dilera valutama i velikih kompanija se uglavnom obavljaju putem telefona, mada elektronski sistem brokeraže sve više dobija na važnosti. Stvarno menjanje jedne valute za drugu se obavlja putem bankarskog sistema i obično prođe dva dana do njenog izvršavanja. Ako su u pitanju razmene malih obima valuta, oni se obavljaju u direktnom kontaktu.

Tržište fjučersa

Tržište fjučersa omogućava učesnicima da fiksiraju kurs valute na današnji dan na neki tačno određen datum u budućnosti putem kupovine ili prodaje fjučers ugovora. Na primer, Američka firma koja očekuje da primi 10 miliona švajcarskih franaka, može da kupi fjučers ugovor vezan za švajcarski franak. Ovo praktično znači da se ta firma osigurala da će franke koje primi razmeniti po ugovorenom kursu, tako se štiteći od rizika da će švajcarski franak izgubiti vrednost u odnosu na dolar pre realizacije transakcije.

Tržište opcija

Za razliku od ostalih segmenata deviznog tržišta, komparativno mali iznosi razmene valute se obavljaju na tržištu opcija. Valutne opcije, kojima se prvo trgvalo 1982. godine, daju svom vlasniku

³ Levinson M., *Guide to Financial Markets*, četvrto izdanje, Profile Books Ltd, The Economist Newspaper Ltd, London, 2005., str. 15-17.

pravo ali ne i obavezu da kupe ili prodaju stranu valutu ili fjučers ugovor stran valute, sa tačno određenom cenom, u određenom vremenskom intervalu.

Tržište derivata

Veći deo trgovine na deviznom tržištu se obavlja na tržištu derivata. Termin „derivat“ opisuje veliki broj finansijskih instrumenata, uključujući opcije i fjučerse. U opštoj upotrebi se odnosi na instrumente kojima se ne trguje na organizovanim tržištima. Oni uključuju sledeće:

Forward ugovori su ugovori slični fjučers ugovorima, koji daju na prodaju određenu količinu valute, sa određenim kursom na određen datum. Za razliku od fjučersa, valutni forwardsi se ugovaraju direktno između prodavca uži kupca. Forwards ugovori su mnogo fleksibilniji zato što može da se, prilikom njihovog sklapanja, definiše i obim trgovanja i vreme važenja ugovora.

Devizni svop-ovi uključuju prodaju ili kupovinu valute na određeni datum i kupovinu ili prodaju tog istog iznosa valute na neki budući datum, sa datumima koji su dogovoreni prilikom sklapanja ugovora. Svopovi zauzimaju oko 56 procenata svih deviznih trgovina. Uobučajeno, ovi ugovori su kratkotrajni, koji traju nedelju dana ili manje.

Ugovor terminskog kursa omogućava dvema stranama da razmene obaveze po osnovu plaćanja kamate, i ako su obaveze u različitim valutama, ugovor je predvideo komponentu deviznog kursa.

Opcija barijere i „okovratnik“ su derivati koji dozvoljavaju korisniku da ograniči rizik deviznog kursa.

2.3. Glavne valute⁴

Američki dolar

Američki dolar predstavlja glavnu svetsku valutu. Ona je univerzalna mera putem koje se vrednuju sve ostale valute kojima se trguje na Forex-u. Sve valute se generalno gledajući izražavaju u američkom dolaru.

Američki dolar je postao vodeća valuta krajem drugog svetskog rata i zahvaljujući sporazumu iz Breton Vudsa, kada su sve ostale valute „vezane“ za dolar.

Sa pojavom evra 1999. godine važnost dolara se smanjila zanemarljivo. Ostale valute kojima se trguje naspram dolara su evro, japanski jen, britanska funta i švajcarski franak.

Evro

Evro je kreiran da postane glavna valuta u trgovanju samo kroz činjenicu da je kotiran na način kao što je kotiran američki dolar. Kao i dolar, evro poseduje snažnu međunarodnu prisutnost koja proističe od članova Evropske Monetarne Unije. Na nju nepovoljno utiču nejednak rast članica monetarne unije, visoka nezaposlenost i otpor država članica ka strukturnim reformama.

⁴ Royal Forex, *FOREX study book for successful foreign exchange dealing*, Los Angeles, California, 2001, str. 12-13.

Japanski jen

Japanski jen je treća valuta po obimu trgovanja na svetu. Ima mnogo manju međunarodnu prisutnost od američkog dolara ili evra. Ono što izdvaja jen od ostalih valuta jeste njena likvidnost širom sveta, praktično ceo dan.

Najveći obim trgovanja ovom valutom je koncentrisana oko japasnkih *keiretsu*, ekonomskih i finansijskih konglomerata.

Jen je posebno osetljiv na kretanje Nikkei indeksa, japanske berze i tržišta nekretnina.

Britanska funta

Do kraja drugog svetskog rata, funta je bila referentna valuta.

Ovom valutom se trguje u velikim obimima naspram evra i američkog dolara, ali i zanemarljivim obimima kada se trguje naspram ostalih valuta.

Švajcarski franak

Švajcarski franak je valuta jedne od zemalja koja ne pripada ni Evropskoj Monetarnoj Uniji ni zemljama G-7. Iako je Švajcarska ekonomija relativno mala, švajcarski franak je jedna od četiri glavne svetske valute, koja na taj način oslikava jačinu i kvalitet ekonomskog i finansijskog sektora Švajcarske. Švajcarska ima bliske ekonomske veze sa Nemačkom, i tako i sa evro zonom. Stoga, ako imamo u vidu političku nesigurnost Istoka, Švajcarski franak je poželjnija valuta od evra.

Uobičajeno posmatrano, veruje se da je Švajcarski franak stabilna valuta. Ustvari, sa tačke gledišta međunarodne devizne razmene, Švajcarski franak veoma liči na evro, prateći obrasce kojima se kreće evro, ali mu nedostaje likvidnost evra.

Kako potražnja za Švajcarskim frankom prevaziđe njenu ponudu, tako franak može da postane nestabilnija valuta od evra.

2.4. Pojam leveridža

Koncept **leveridža** je u upotrebi i od strane investitora i od strane kompanija. Investitori koriste leveridž kako bi značajno povećali profit od neke investicije. Oni se služe različitim instrumentima, opcijama, fjučersima i **računima margine**⁵, kao „polugama“ njihove investicije. Kompanije mogu da koriste leveridž za finansiranje nabavke sredstava. Umesto da putem izdavanja akcija povećavaju svoj kapital, kompanije mogu da se finansiraju putem duga kako bi investirali u poslovne operacije. Na Forex-u, investitori koriste leveridž kako bi profitirali od fluktuacija deviznih kurseva dve određene države. Leveridž koji je moguće postići na Forex-u je jedan od najvećih koji investitori mogu da postignu. Leveridž predstavlja pozajmicu investitoru od strane brokera koji upravlja računom tog investitora. Kada investitor odluči da investira na Forex-u, on mora prvo otvoriti račun margine kod određenog brokera. Uobičajena veličina leveridža je 50:1, 100:1 ili 200:1, u zavisnosti od brokera i od obima pozicije kojom investitor trguje.⁶ Standardno trgovanje se obavlja sa 100,000 jedinica određene valute, tako da se za trgovanje ovakvim obimom, koristi leveridž od 50:1 ili 100:1. Leveridž od 200:1 se obično koristi za pozicije od 50,000 jedinica ili manje.⁷

⁵ Trgovanje na Forex-u zahteva otvaranje računa margine. Suma novca uplaćena na takav račun predstavlja osnovicu za primenu leveridža, odnosno, osnovicu za pozajmicu sredstava od brokera. Takođe služi za pripisivanje potencijalnih dobitaka, kao i za odbijanje potencijalnih gubitaka iz trgovanja.

⁶ Veličina leveridža može da ide čak i do 400:1, kod takozvanih, mikro računa.

⁷ *How does leverage work in the forex market?*, preuzeto sa internet prezentacije INVESTOPEDIA, www.investopedia.com

Da bi se trgovalo sa 100,000 dolara, sa marginom od 1%, investitor bi trebao da izvrši depozit u visini od samo 1000 dolara na njegov račun margine. Kod ovakve trgovine, visina leveridža koji se koristi iznosi 100:1. Ovoliki leveridž je značajno viši od 2:1 leveridža koji susrećemo kod akcija ili 15:1 koji nalazimo na tržištu fjučersa. Iako leveridž od 100:1 može izgledati krajnje rizičan, rizik je značajno manji ako imamo u vidu da su dnevne fluktuacije cena valuta manje od 1%. Da valute fluktuiraju u nivou kao i akcije, brokeri ne bi bili u mogućnosti da obezbede leveridž te visine.

Iako je mogućnost ostvarivanja profita korišćenjem leveridža značajan, leveridž takođe može da radi protiv svog investitora. Na primer, ako jedna od valuta iz valutnog para kojim se trguje počne da se kreće u suprotnom smeru od onog što se mislilo, leveridž bi značajno povećao potencijalne gubitke. Da bi izbegli takve slučajeve, forex trgovci obično koriste tačno određene stilove trgovanja koji uključuju upotrebu *stop* i *limit* naloga.⁸

⁸ Isto.

3. Fundamentalna analiza

Osnovno, očigledno, obično, jednostavno – sve ove reči na neki način definišu reč „fundamentalno“. Ali u praksi teško je odlučiti koju akciju, koji valutni par treba kupiti, koliko dugo ih držati u našem vlasništvu, i kada ih treba prodati. Posmatrajući iz te perspektive, „fundamentalno“ nije baš uvek osnovno, očigledno, obično, jednostavno. Možemo slobodno reći da je veoma često suprotno od toga.

U suštini, fundamentalna analiza podrazumeva analiziranje podataka koji utiču na određenu kompaniju i na osnovu tako dobijenih informacija procenjujemo kretanje cene konkretne akcije. Sa aspekta trgovanja na FOREX-u, čime se ovaj rad bavi, prethodna definicija fundamentalne analize može glasiti: *Fundamentalna analiza podrazumeva analiziranje različitih indikatora određene ekonomije, i u skladu sa tako dobijenim podacima, procenjivanje kretanja cene date valute.* Pošto se na FOREX-u trguje valutnim parovima fundamentalna analiza ustvari podrazumeva upoređivanje analiziranih indikatora dve ekonomije, čije se valute nalaze u datom valutnom paru.

Između ostalog, fundamentalna analiza zahteva detaljno ispitivanje Forex-a kako bi se determinisala trenutna finansijska snaga, potencijalni budući rast i perspektiva za profitabilnost, kako bi se procenilo da li je cena određene valute potcenjena ili precenjena.⁹

Posebna pažnja se posvećuje analizi godišnjih i kvartalnih izveštaja o zaradama, ekonomskom, političkom i konkurentskom okruženju, kao i svakim drugim tekućim vestima ili glasinama vezanim za ekonomiju date države. Fundamentalna analiza može biti prioritetni metod za trgovanje kod investitora okrenutim srednjoročnim i dugoročnim ulaganjima. Međutim, ona nije pogodna za investitore koji trguju na dnevnoj bazi zbog potrebnog obima istraživanja koje je neophodno sprovesti, i zbog činjenice da se ulazak i izlazak iz određene transakcije dešava u veoma kratkom vremenskom okviru.

Najšire posmatrano, fundamentalna analiza proučava svaki podatak od kojeg se očekuje da utiče na cenu valute. U okviru fundamentalne analize se nalazi podjednako širok koncept kvantitativne analize, gde se ekonomski ili podaci određene kompanije, izraženi numerički, analiziraju upotrebom specijalizovanih računarskih programa i kvantitativne analize, koja ispituje manje opipljiv koncept tehnološke snage i efikasnosti upravljanja.¹⁰

Za sprovođenje fundamentalne analize, učesnici na Forex-u koriste informacije dobijene iz specijalističkih analitičkih izveštaja, plasiranih putem novina ili nekog drugog medija. Takođe, u te svrhe, koriste i različite grafikone i tabele raznih numeričkih indikatora. Svi fundamentalni indikatori se objavljuju jednom mesečno, osim Bruto društvenog proizvoda i Indeksa troškova zaposlenosti koji se objavljuju kvartalno.¹¹

Prema opšte prihvaćenoj klasifikaciji, razlikujemo nekoliko grupa fundamentalnih indikatora:¹²

- **ekonomski indikatori** – u koje spadaju bruto nacionalni proizvod, bruto društveni proizvod, opšta potrošnja, ulaganja, potrošnja države, neto trgovina.

⁹ Preuzeto sa sajta www.1st-forex-trading-academy.com, *1st Forex Trading Academy*, 2004, str. 39.

¹⁰ Isto, str. 39.

¹¹ Royal Forex, op. cit., str. 16.

¹² Isto, str. 17-21.

- **indikatori industrijskog sektora** – industrijska proizvodnja, iskorišćenost kapaciteta, fabrički nalozi, nalozi trajnih dobara, poslovne zalihe.
- **podaci o građenju** – ovi indikatori su klasifikovani u tri glavne grupe: odobrene dozvole i početak gradnje, prodaja novih i starih objekata, potrošnja u izgradnji.
- **indikatori inflacije** – indeks proizvođačkih cena, indeks potrošačkih cena, implicitni cenovni deflator bruto društvenog proizvoda, implicitni cenovni deflator bruto nacionalnog proizvoda, indeks fjučersa biroa za istraživanje roba.
- **podaci o spoljno-trgovinskom bilansu**
- **indikatori zaposlenosti** – indeks opšte potrošnje, indeks troška zaposlenja, maloprodaja, raspoloženje potrošača, prodaja automobila.

Kod same primene fundamentalne analize, u obzir uzimamo, pre svega, svrhu njenog sprovođenja, odnosno da li trgujemo na duži ili kraći rok.

Fundamentalna analiza za dugoročno trgovanje:

U ovom slučaju, fundamentalna analiza se fokusira na ekonomskim, socijalnim i političkim silama koje utiču na formiranje ponude i tražnje za određenom valutom. Valute teže da formiraju jake trendove kretanja cena. Iako je ovo slučaj koji se može naći na svim vrstama tržišta, valutno tržište prednjači u tome. U skladu sa tim, jedna od osnovnih uloga fundamentalne analize jeste da prognozira dugoročne trendove. Analitičari uzimaju u obzir razne makroekonomske indikatore kao što su stope rasta, kamatne stope, inflacija i zaposlenost. Pored indikatora, fundamentalna analiza u obzir uzima i objavljivanje ekonomskih podataka, odluka o kamatnim stopama, razne vrste novosti i obaveštenja. Sve prethodno navedeno može ukazivati na potencijalne promene u ekonomskom, socijalnom i političkom okruženju.¹³

Fundamentalna analiza za kratkoročno trgovanje:

Dok mnogi učesnici u trgovanju na forex-u koriste isključivo tehničku analizu, studija iz 1999. godine („*Macroeconomic Implications of the Beliefs and Behavior of Foreign Exchange Traders*“, *w w w . n b e r . o r g / p a p e r s / w 7 4 1 7*), koja je uključivala učesnike na forex-u na tlu S.A.D.-a, otkrila je da značajan broj trgovaca takođe koristi i fundamentalnu analizu. Skoro jedna četvrtina ispitanika je tvrdilo da na prvom mestu koriste fundamentalnu analizu u trgovanju, nasuprot 30 procenata onih koji koriste tehničku analizu.

Ovakav pristup fundamentalnoj analizi se svodi na trgovanje na osnovu raznih ekonomskih obaveštenja. Pošto veliki broj učesnika trguje na ovakav način, ne treba da bude iznenađujuće da objavljivanje podataka fundamentalne analize ima tako snažan kratkoročni uticaj na devizne kurseve. Ono što je posebno interesantno je brzina kojom se devizni kursevi prilagođavaju vestima. Prethodno pomenuta studija je takođe utvrdila da je vreme za koje se devizni kursevi prilagođavaju, nakon objavljivanja podataka fundamentalne analize, uobičajeno manje od jednog minuta, a u nekim slučajevima čak manje od 10 sekundi.¹⁴

¹³ Lien K., *What moves the currency market*, preuzeto sa sajta www.earnforex.com, str.56-57.

¹⁴ Isto, str. 57.

4. Tehnička analiza

Tehnička analiza predstavlja metod predviđanja kretanja cena, na osnovu kretanja cena u prošlosti, kroz posmatranje grafikona, koji predstavljaju osnovno sredstvo tehničke analize. Posmatranje kretanja tržišta podrazumeva posmatranje tri osnovna tipa informacija: cene, obima trgovanja i otvorenog interesa.¹⁵

Pored grafikona kao osnovnog sredstva tehničke analize, upotrebljavaju se različiti tehnički indikatori, koji se dobijaju matematičkom obradom proseka cena kao i drugih osobina kretanja cena. Instrumenti tehničke analize su univerzalni i primenljivi na bilo koji instrument trgovanja na FOREX-u kao i na bilo koji vremenski okvir.¹⁶

Bez obzira na svoje nedostatke, tehničku analizu primenjuje veći broj trgovaca u odnosu na fundamentalnu analizu i to zbog sledećih razloga:¹⁷

1. Informacije koje se koriste u tehničkoj analizi (prvenstveno podaci o kretanju cena) su objektivne, transparentne i dostupne svima.
2. Tehnička analiza nudi skoro beskonačan broj mogućnosti primene i manipulacije.
3. Tehnička analiza omogućuje svakom učesniku da sagleda tržište sa aspekta različitih nivoa cena, u svim dostupnim vremenskim intervalima, u isto vreme, po njegovoj želji.
4. Takođe, omogućuje učesniku na tržištu da jednostavno odredi tačke ulaska i izlaska iz transakcije, kao i da prati svoje naloge dok su su još uvek otvoreni i aktivni.

Dalje u poglavlju smo, u najkraćim crtama, dali podatke vezane za osnovne metode trgovanja na Forex-u koje svaka pojedinačno mogu poslužiti kao osnova za trgovanje ali putem adekvatne kombinacije datih metoda može se postići mnogo veći efekat.

Na kraju ovog dela poglavlja moramo napomenuti na postojanje velike skepse u pogledu opravdanosti upotrebe tehničke analize. Dok za jednu grupu, tehnička analiza predstavlja alfu i omegu uspešnog recepta za stvaranje profita, druga grupa je u potpunosti odbacuje, navodeći da se svako ko primenjuje „principe“ tehničke analize izlaže nepotrebnom riziku gubitka.

¹⁵ Slović, S., *Teorija investiranja*, Visoka škola za računovodstvo i berzansko poslovanje, Beograd, 2008, str. 83.

¹⁶ Royal Forex, op. cit., str. 23.

¹⁷ Archer, Michael, D., *Getting started in Forex trading strategies*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2007, str. 25.

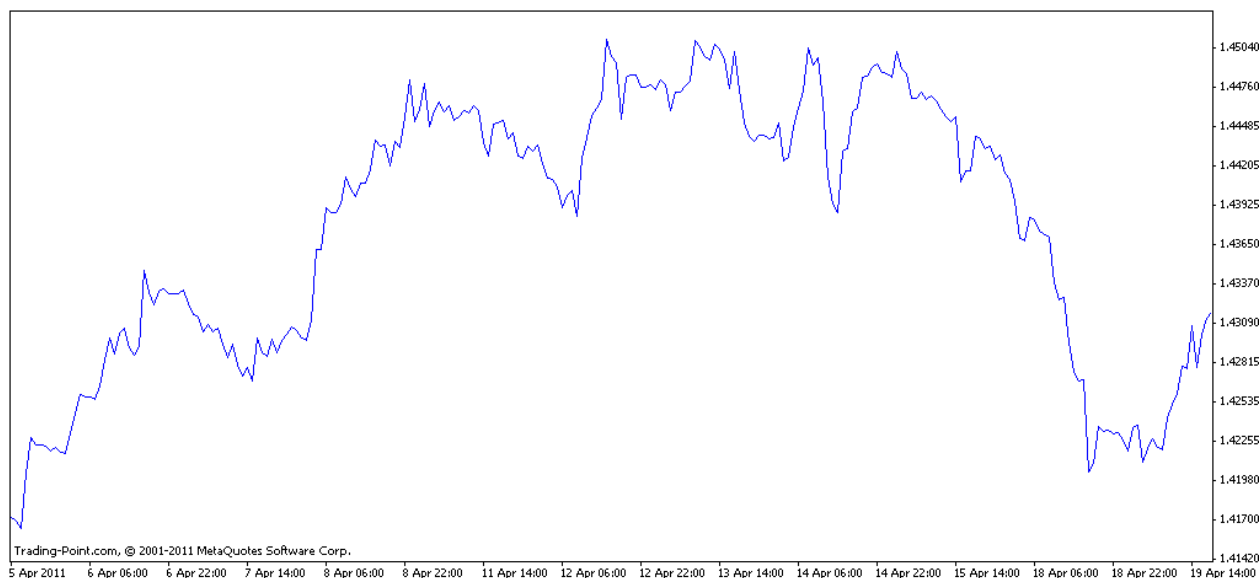
4.1. Grafikoni

Grafikoni predstavljaju osnovno sredstvo u primeni tehničke analize. Oni, ustvari prikazuju istorijsko kretanje cena prikazano grafičkim putem. Svako ko želi da predvidi kretanje cena primenom tehničke analize, neophodno je da pred sobom ima jedan od tipova grafikona.¹⁸

Grafikoni su, u suštini, koordinatni sistemi, čija „x“ osa predstavlja vremenski interval a „y“ osa, cenu predmeta trgovanja. Postoje četiri karakteristične vrednosti kursa za svaki vremenski interval. To su: *kurs otvaranja*, *kurs zatvaranja*, *najviši kurs u toku intervala* i *najniži kurs u toku intervala*. U zavisnosti od načina prikazivanja ove četiri karakteristične vrednosti kursa u toku jednog vremenskog intervala, postoji mnoštvo različitih tipova grafikona i njihovih kombinacija. Ovde ćemo istaći tri osnovna tipa: linijski grafikon, bar grafikon i grafikon japanske sveće (*candlestick chart*).¹⁹

Linijski grafikoni

Ovi grafikoni prikazuju seriju podataka, gde svaki podatak predstavlja tačku nakon čega se te tačke povezuju u jedinstvenu liniju. Tačke su, ustvari, cene na zatvaranju u datom vremenskom intervalu. Ovaj grafikon se retko koristi u trgovanju. Bar grafikoni i sveća grafikoni se koriste mnogo češće. Na slici 4.1.1. je prikazan linijski grafikon, valutnog para EUR/USD, sa vremenskim intervalom od jednog sata.

Slika 4.1.1. Linijski grafikon

Bar grafikoni

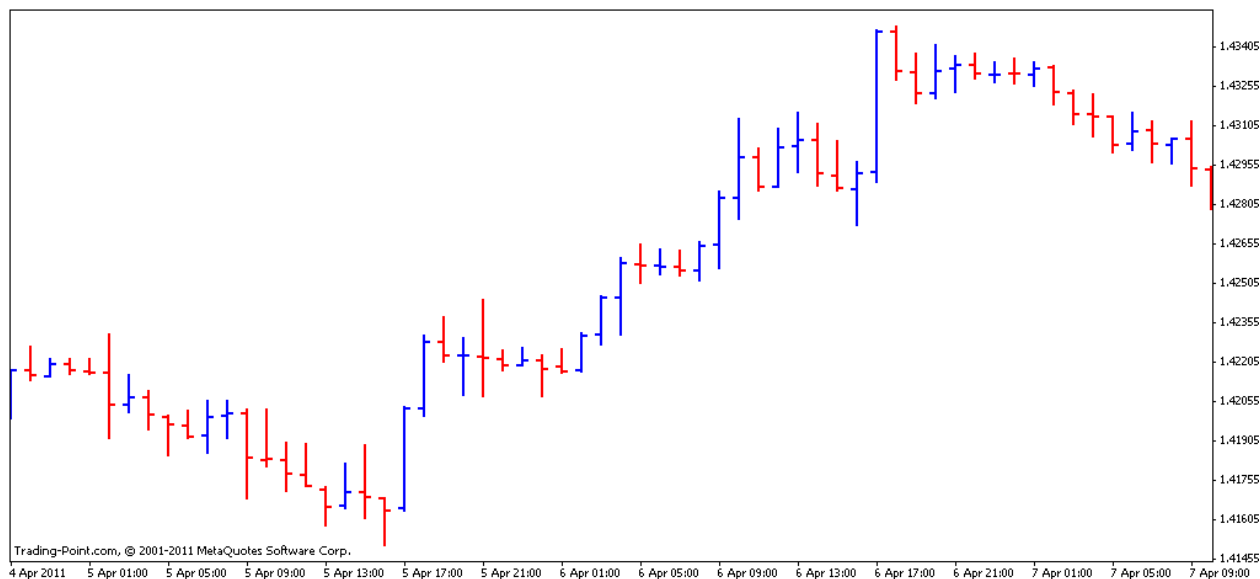
Bar grafikon je jedan od najčešće korišćenih grafikona. Karakteristika ove vrste grafikona je odražavanje najbitnijih događaja u jednom vremenskom intervalu, a to su najviša, najniža, početna i

¹⁸ Jeremić, Z., *Finansijska tržišta*, treće izmenjeno i dopunjeno izdanje, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009., str. 165.

¹⁹ Isto, str. 165-166.

krajnja cena.²⁰ Samim tim, predstavljaju potpuniji način prikazivanja kretanja deviznih kurseva. Za razliku od linijskog grafikona, u bar grafikonu, svaki pojedinačni vremenski interval je predstavljen kao jedinstvena jedinica, odnosno, *bar graf*.²¹

Bar graf je vertikalna linija sa dve horizontalne linije, koje „izlaze“ sa leve i desne strane te linije. Vrh vertikalne linije predstavlja najvišu cenu u toku intervala, dno vertikalne linije predstavlja najnižu cenu u toku intervala, horizontalna linija sa leve strane predstavlja vrednost kursa na početku intervala, dok linija sa desne strane predstavlja vrednost kursa na kraju perioda. Više sukcesivnih bar grafova formiraju bar grafikon (slika 4.1.2.).²²

Slika 4.1.2. Bar grafikon

Na slici 4.1.2. primećujemo garfove plave i crvene boje. Plavi grafovi označavaju rast cene, odnosno, cena na kraju perioda je veća od cene na otvaranju, dok crveni grafovi pokazuju da je cena na zatvaranju niža od cene na početku perioda.

Grafikon japanske sveće (candlestick chart)

Upotreba ovog tipa grafikona je najviše rasprostranjena i predstavlja jedan od najpopularnijih metoda tehničke analize. Po načinu konstrukcije, japanske sveće su u potpunosti iste kao i bar grafovi. I jedan i drugi tip grafikona prikazuju sve četiri karakteristike cena u okviru jednog intervala.²³ Glavna razlika, i ujedno najuočljivija, je izgled grafikona. Kod japanske sveće, razmak između cena na otvaranju i zatvaranju je prikazan u vidu pravougaonika (telo sveće), sa vertikalnim linijama koje izlaze iz tog pravougaonika označavajući najvišu i najnižu cenu tokom perioda. Te linije se nazivaju *senke* (engl. *shadows*).²⁴

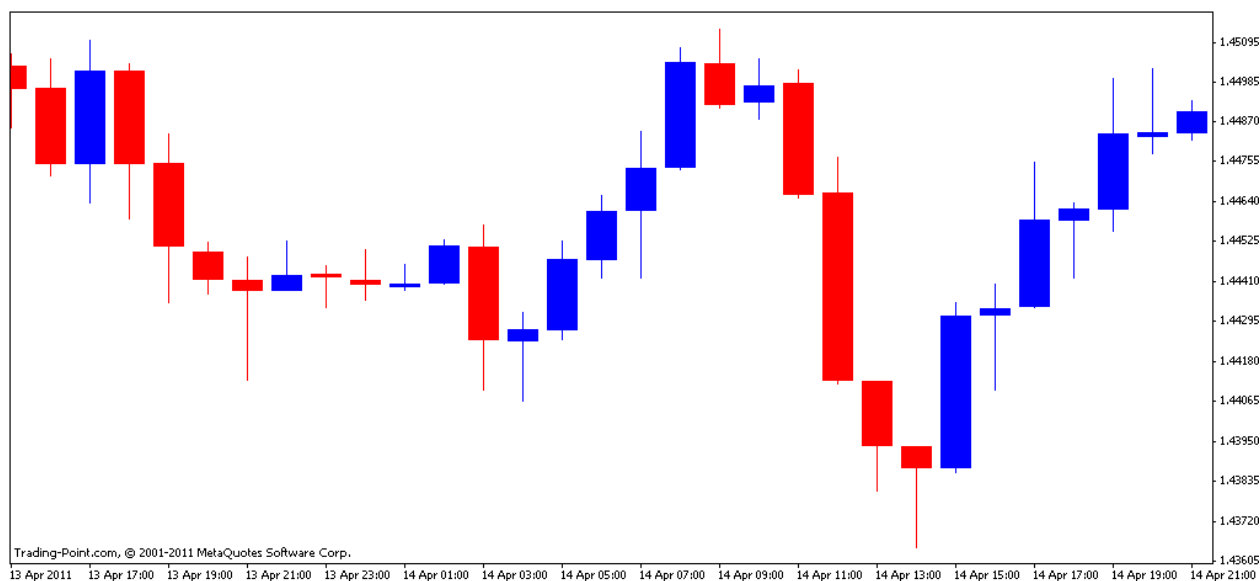
²⁰ Slović, S., *op. cit.*, str. 86.

²¹ Jeremić, Z., *op. cit.*, str. 166.

²² Isto, str. 166.

²³ Ove „karakteristike“ cene ustvari predstavljaju četiri različite cene koje su sadržane u jednom vremenskom intervalu. Zaključujemo da je „karakteristika“ cene vezana za period u kome se dešavaju cenovne oscilacije.

²⁴ Slović, S., *op. cit.*, str. 88.

Slika 4.1.3. Japanske sveće

Slika 4.1.3. prikazuje japanske sveće čije telo je obojeno plavom, odnosno crvenom bojom u zavisnosti da li je cena na zatvaranju bila veća od cene na otvaranju (plava sveća) ili suprotno (crvena sveća). Uobičajena praksa je da se za japansku sveću čija je cena na otvaranju bila veća od cene na zatvaranju, koristi crvena ili crna boja, dok za sveću čija je cena na zatvaranju bila veća od cene na otvaranju koristi zelena, plava ili bela boja. Ovo je veoma praktičan način grafičkog prikaza, jer se na prvi pogled može uočiti odnos između cene na otvaranju i zatvaranju.²⁵

4.2. Trend, podrška, otpor – Dauova teorija

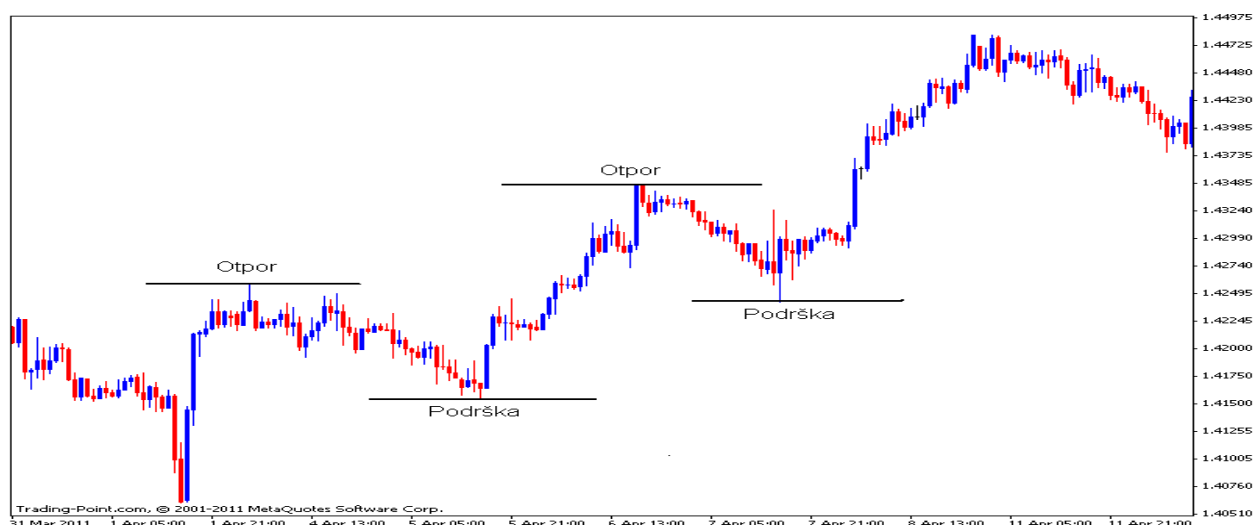
Dauova teorija, koja je nazvana po svom tvorcu Charles Dowu, osnivaču *Wall Street Journal* čini osnovu na kojoj se zasniva najveći deo tehničke analize. Iako danas većina tehničkih analitičara smatra ovu teoriju zastarelom, mnogi savremeni statistički metodi predstavljaju samo različite napredne varijante Dauovog pristupa. Cilj Dauove teorije je utvrđivanje dugoročnih cenovnih trendova na tržištu akcija. Za dostizanje tog cilja koriste se dva pokazatelja, *Dow Jones Industrial Average* (DJIA) i *Dow Jones Transportation Average* (DJTA). DJIA je pokazatelj trendova dok DJTA služi za proveru putem kojeg se potvrđuje ili odbacuje određeni signal.²⁶

Dauova teorija definiše pojmove *nivoa podrške* i *nivoa otpora* (Slika 4.2.1.) u cenama akcija. Nivo podrške je vrednost ispod koje je mala verovatnoća da će cena akcija ići dok je nivo otpora nivo koji cena teško može premašiti. Iz navedenog sledi da probijanje tačke otpora predstavlja signal rastućeg tržišta dok probijanje tačke podrške predstavlja signal opadajućeg tržišta. Nivo podrške i nivo otpora se određuju na osnovu podataka o kretanju cena u prošlosti.²⁷

²⁵ Isto, str. 88.

²⁶ Bodie, Z., Kane, A., Marcus, A. J., *Osnovi investicija*, šesto izdanje, Beograd, 2009, str. 654.

²⁷ Isto, str. 655.

Slika 4.2.1. Nivoi podrške i otpora

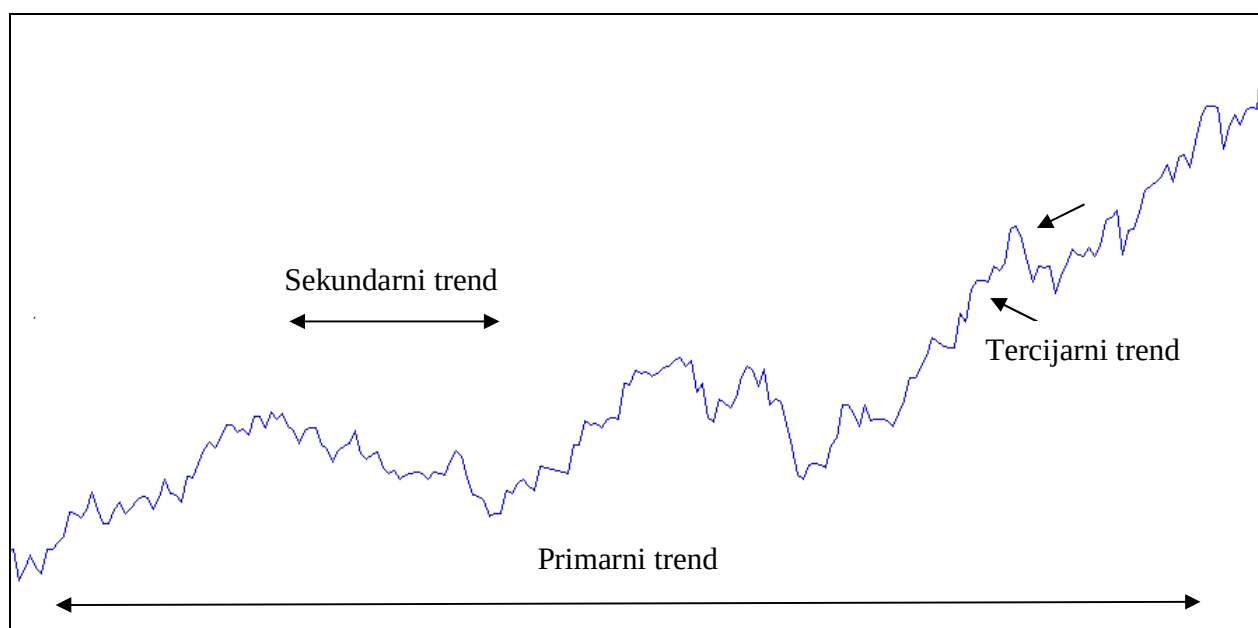
Osnovne premise Dauove teorije na kojoj se zasniva tehnička analiza su:²⁸

1. Cena objektivno reflektuje uticaj svih sila koje deluju na tržištu. U svakom mogućem trenutku, sve informacije i uticaji na tržištu su reflektovani u ceni.
2. Svaka promena cena prati trend („Trend je tvoj prijatelj“); trendovi se dele na rastuće (bikovsko tržište), opadajuće (medveđe tržište) i trend u stranu.
3. Kretanje cena se istorijski ponavlja („Istorija se ponavlja“) što se uočava na grafikonima kroz ponavljanje istih obrazaca.
4. Na tržištu razlikujemo tri vremensko uslovljena trenda (slika 4.2.2.):
 - Primarni trend predstavlja dugoročno kretanje cena, koje može da traje od nekoliko meseci do nekoliko godina.
 - Sekundarni ili intermedijarni trend predstavlja kratkoročna odstupanja cena od osnovnog trenda.
 - Tercijarni²⁹ ili minorni trend predstavlja dnevne promene koje nemaju puno značaja.³⁰
5. Trend postoji sve dok ne dođe do njegovog probijanja i potvrđivanja stvarne promene.
6. Obim trgovanja mora da potvrdi određeni trend. Obim se sastoji od ukupne količine valute kojom se trguje u određenom vremenskom intervalu, obično za jedan dan. Veliki obim trgovanja nam govori da postoji interesovanje u određeno tržište i da je to tržište likvidno, dok mali obim upozorava investitore da izađu iz trgovanja.

²⁸ Royal Forex, *op.cit.*, str. 23.

²⁹ Treba imati u vidu da se ova klasifikacija može primeniti za bilo koji vremenski okvir. Na primer, u grafikonu koji pokazuje jednominutni okvir kretanja cena takođe se mogu uočiti sva tri trenda, u kojem slučaju primarni trend traje par sati a tercijarni nekoliko minuta.

³⁰ Ovi trendovi, kao što je navedeno, nemaju puno značaja iz ugla uticaja na primarni ili sekundarni trend. Ali ako posmatramo trendove iz perspektive učesnika na FOREX-u, jasno nam je da bilo koji trend ima veliki uticaj na odluke koje taj učesnik donosi, i to sve u zavisnosti od vremenskog okvira u kojem se trguje.

Slika 4.2.2. Vrste vremenski uslovljenih trendova

4.3. Metode matematičkog trgovanja (Tehnički indikatori)

Tehnički indikatori predstavljaju rezultat matematičkih kalkulacija baziranih na četiri karakteristike³¹ cene (cene na otvaranju, najviše cene, najniže cene ili cene na zatvaranju), tokom određenog vremenskog perioda. Takođe, kalkulacije se mogu bazirati i na obimu trgovanja, i na drugim tržišnim informacijama kao što je raspoloženje investitora (sentiment). Rezultat tih kalkulacija je niz podataka prikazan na grafikonima. Ovo se zove tehnički indikator tržišta. Proračunom tehničkog indikatora tržišta u dužem vremenskom periodu dobijamo istorijske podatke kretanja tržišta, što nam omogućuje istorijsko poređenje podataka. Ako uzmemo u obzir da tehnički analitičari baziraju svoj rad na premisi da istorija tržišnih kretanja teži da se ponovi, podaci dobijeni takvim poređenjem omogućavaju predviđanje budućih tržišnih kretanja.³²

Vrsta i količina različitih informacija koje se koriste za dobijanje tehničkih indikatora, dovelo je do toga da postoji na desetine, a možda i na stotine tehničkih indikatora. Indikatore možemo podeliti na sledećih sedam grupa:³³

1. Indikatori trenda (trend indicators) – kao što im samo ime kaže, pokazuju nam da li se tržište kreće u određenom smeru, odnosno, da li postoji određeni trend ili ne.
2. Oscilatori Impulsa (momentum oscillators) – ova vrsta indikatora meri kojom brzinom se povećava ili smanjuje cena predmeta trgovanja, odnosno meri impuls cena.
3. Oscilatori pokretnih proseka (moving average oscillators) – pripadaju grupi momentum oscilatora. U svojim proračunima koriste isključivo različite oblike pokretnih proseka.

³¹ Upotrebili smo rec „karakteristike“ pozivajući se na poglavlje 4.1. *Grafikoni*, gde smo ustanovili kao karakteristiku cene, njene cene na otvaranju, zatvaranju, najvišu i najnižu cenu u određenom vremenskom intervalu.

³² Preuzeto sa sajta *WallStreetCourier*, www.wallstreetcourier.com, (8.5.2011.), *Indicator School - Introduction & Definition* (Škola indikatora – Uvod i definicija).

³³ Preuzeto sa sajta *incredible charts*, www.incrediblecharts.com, (8.5.2011.).

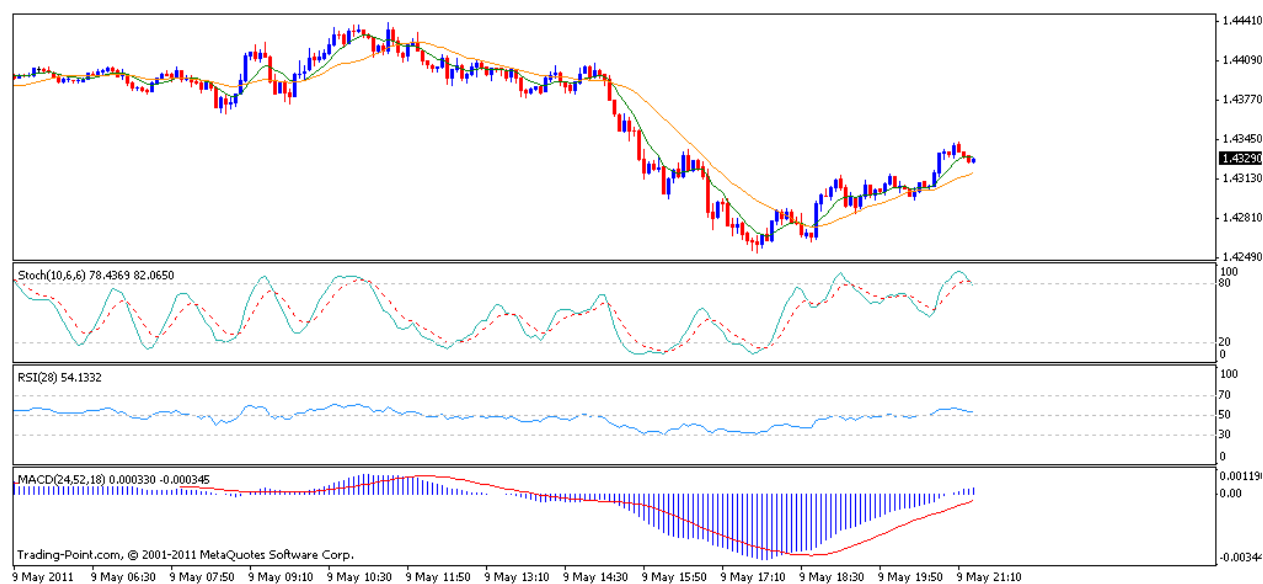
4. Indikatori tokovi novca (money flow) – služe za indikaciju slabljenja trendova i njihovo zaustavljanje, odnosno, preokretanje. Kao baza za izračunavanje ovog tipa indeksa se koristi vrednost prometa određenog predmeta trgovanja.
5. Indikatori obima (volume indicators) – služe za potvrdu jačine određenog trenda. Ako ne postoji potvrda, to je znak da dolazi do menjanja trenda.
6. Indikatori ulaska i izlaska iz transakcija (trailing stops) – daju nam tačke ulaska i izlaska iz transakcije kao i tačke potencijalnih predefinisanih gubitaka.
7. Indikatori nestabilnosti tržišta (volatility indicators) – zajedno sa indikatorima obima, ovi indikatori se mogu koristiti za potvrdu određenog cenovnog ponašanja.

Za razliku od pomenute podele, često se može sresti jedna veoma uprošćena podela. Prema toj podeli, kreiranoj od strane učesnika na tržištu koji su kao merilo uzeli praktičnu primenu tehničkih indikatora, delimo ih u dve grupe: *indikatori za tržište u trendu* i *indikatori za oscilirajuće tržište*.

Indikatori za tržište u trendu su indikatori koji daju pouzdanije signale na tržištu koje se nalazi u trendu, dok signali koje daju indikatori za oscilirajuće tržište, su pouzdaniji kad tržište nije u trendu, odnosno kad tržište oscilira između dve bliske tačke otpora i podrške.³⁴

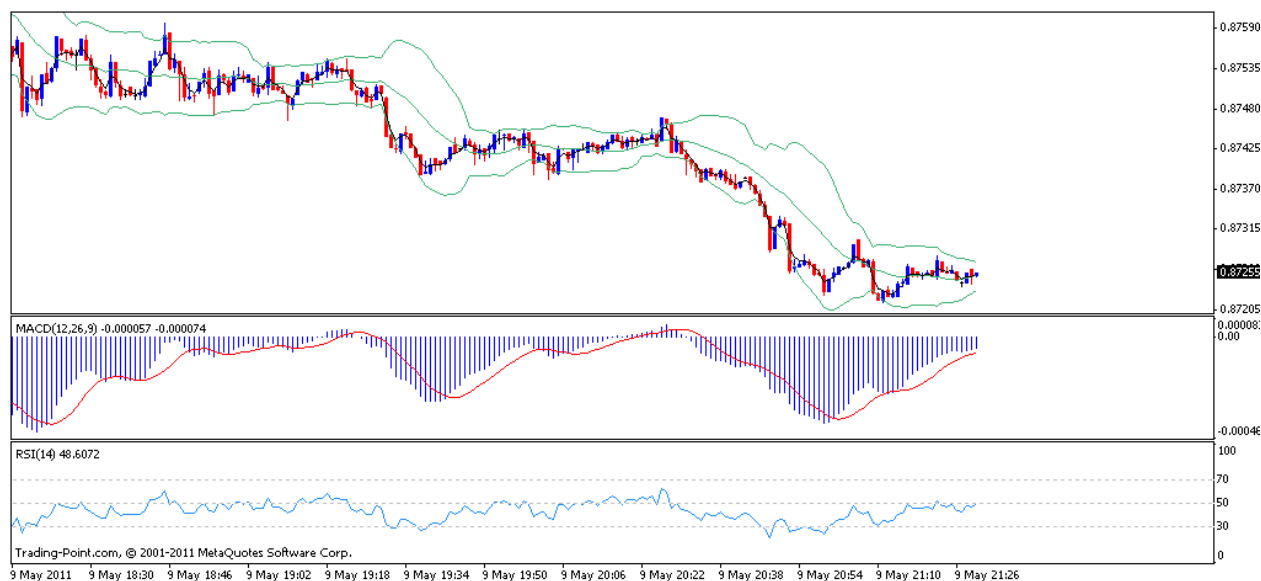
Činjenica da postoji veliki broj tehničkih indikatora, može da predstavlja i olakšavajuću i otežavajuću okolnost. Naime, mogućnosti koje pružaju indikatori su praktično neograničeni. Pravilna kombinacija i upotreba indikatora može da bude pravi način trgovanja i ostvarivanja profita. Problem može da se desi prilikom kreiranja sistema za trgovanje, koje uključuje izbor tehničkih indikatora i vremenskog okvira u kojem će se oni primenjivati. Osnovni princip u kreiranju takvih sistema glasi K.I.S.S., engleska skraćenica koja na srpskom glasi: „Uprosti, glupane.“ („Keep it simple, Stupid“). Poenta je u pronalaženju optimalne kombinacije indikatora čija podešavanja moraju da odgovaraju vremenskom okviru u kojem se primenjuju.

Bez obzira na činjenicu da postoji veliki broj tehničkih indikatora, većina učesnika na FOREX-u koristi repertoar od 20-ak indikatora. Sa obzirom da se ovaj rad bavi pitanjem FOREX-a u malo širem smislu, definisanje svih indikatora bi bilo suviše. Na slikama 4.3.1. i 4.3.2. su prikazana dva relativno jednostavna sistema za trgovanje u kojima su obuhvaćeni jedni od najčešće korišćenih indikatora.

Slika 4.3.1. EUR/USD valutni par u 5-ominutnom vremenskom intervalu

³⁴ Jagerson, J., *Profiting with FOREX*, The McGraw-Hill companies, 2006., str.167.

Slika 4.3.2. USD/CHF valutni par u 1-ominutnom vremenskom intervalu

Slika 4.3.1. prikazuje sistem koji obuhvata Pokretne proseke, *Stochastic* oscilator, Indeks relativne snage i MACD oscilator. Na slici 4.3.2., pored pomenutih indikatora, izuzimajući *Stochastic* oscilator, koristili smo i *Bolinger Bands* indikator.

Pokretni proseci (Moving Averages – MA)

Pokretni prosek je matematička funkcija koja, na osnovu podataka u okviru jednog perioda, računa prosečnu vrednost tih podataka. Kako pristižu novi podaci tako se iz kalkulacije uklanjaju najstariji podaci, dolazi do promene u visini proseka, do „kretanja“ proseka. Oni, u suštini, otklanjaju „buku“ iz podataka, odnosno, putem svodenja podataka na njihov prosek umanjuje se uticaj podataka koji odudaraju od većine drugih podataka. Na taj način, putem pokretnih proseka možemo identifikovati postojanje trenda.³⁵

Postoje tri tipa pokretnih proseka koji se razlikuju u načinu kalkulacije i da li u okviru tih kalkulacija uzimaju podatke iz određenog vremenskog perioda ili sve dostupne podatke. To su: *Jednostavni pokretni proseci (Simple Moving Averages - SMA)*, *Otežani pokretni proseci (Weighted Moving Averages - WMA)* i *Eksponecijalni pokretni proseci (Exponential Moving Averages - EMA)*. To znači da svaki od ta tri tipa pokretnih proseka poseduje svoje karakteristike; na primer, koliko brzo reaguju na promenu cena.³⁶

Na slici 4.3.1. vidimo dve linije, narandžaste i zelene boje koje prate kretanje japanskih sveća (na samom vrhu slike). To su dva pokretna proseka, koja se razlikuju u dužini perioda u kojem računaju prosek. Zeleni pokretni prosek je kratkoročniji od narandžastog i stoga brže reaguje na promenu cene, dok narandžasti to radi sporije. Princip korišćenja pokretnih proseka za identifikovanje trenda je krajnje jednostavan. Ako se dugoročniji prosek nalazi iznad kratkoročnijeg proseka, onda imamo opadajući trend, i suprotno, ako je kratkoročniji iznad dugoročnijeg proseka onda imamo rastući trend. Nepostojanje trenda se konstatuje kada se proseci prepliću i kada se ne može sa sigurnošću definisati koji prosek je dominantniji.

³⁵ *Technical indicators*, online tutorial, preuzeto sa sajta Realtime Forex, www.realtimeforex.com, str. 16.

³⁶ Isto., str. 16.

Bolinger Bands indikator

Ovaj indikator se sastoji od jednog Prostog Pokretnog Proseka (Simple Moving Average) i od određenog broja standardnih varijacija cena, obično dva, koja se nalaze sa gornje i donje strane pokretnog proseka. Bolinger Bands indikator se koriste da:³⁷

1. Identifikuje kad je tržište previše kupljeno a kad previše prodano.
2. U kombinaciji sa oscilatorom, definiše signale kupovine ili prodaje.
3. Upozori na predstojeću naglu promenu cene.
4. Upozori na potencijalne tačke otpora i podrške.

Stochastic oscilator

Stochastic oscilator je kreiran od strane Dr. Džordža Lejna i bazira se na sledećim obzervacijama:³⁸

- Kako cena raste – cene na zatvaranju teže da budu bliže gornjoj granici opsega cena
- Kako cena opada – cene na zatvaranju teže da budu bliže donjoj granici opsega cena.

Indikator se sastoji od dve linije:

- %K upoređuje poslednju cenu na zatvaranju sa poslednjim opsegom trgovanja
- %D je signalna linija koja se dobija „peglanjem“ %K linije, odnosno eliminiše se „šum“ iz podataka svođenjem na prosek perioda.

Pored ovog oblika *Stochastic* oscilatora, postoji i *Slow Stochastic* oscilator koji se dobija daljim „peglanjem“ podataka, i često se koristi za davanje mnogo sigurnijih i pouzdanijih signala.³⁹

Indeks relativne snage (*Relative Strenght Index - RSI*)⁴⁰

RSI računa razliku u vrednostima cena na zatvaranju u toku posmatranog perioda. Izračunava se prosek ovih vrednosti, gde se gornji prosek računa za period gde se dešava da je svaka cena na zatvaranju veća od prethodne cene na zatvaranju i donji prosek, gde je svaka sledeća cena na zatvaranju niža od prethodne cene na zatvaranju. Deljenjem gornjeg i donjeg proseka dobijamo Relativnu Snagu. Na kraju, Relativna Snaga se koristi u formuli izračunavanja Indeksa Relativne Snage, i dobijamo oscilator koji se kreće u rasponu od 0 do 100.

Izračunavanjem ovog indeksa prevazilaze se dve teškoće koje se susreću kod oscilatora impulsa. Prvo, RSI bi trebalo da izbegne prikazivanje određenih nepravilnih kretanja, koja su karakteristična drugim oscilatorima impulsa. Drugo, za sve predmete trgovanja, RSI se kreće u rasponu od 0 do 100, što omogućava upoređivanje različitih finansijskih instrumenata i za određivanje objektivnih nivoa koji bi nam ukazali da se na tržištu previše kupovalo ili previše prodavalo.

Najčešće se koristi za:

- Ukazivanje kad je tržište previše kupilo a kad previše prodalo
- Određivanje signala za kupovinu i prodaju
- Ukazivanje na potencijalna mesta slabljenja trenda.

³⁷ Isto, str. 6.

³⁸ Isto, str. 29.

³⁹ *Stochastic Oscillator*, preuzeto sa sajta incrediblecharts, www.incrediblecharts.com, (11.5.2011.).

⁴⁰ *Technical indicators*, op.cit., str. 25.

MACD oscillator⁴¹

Konvergencija Divergencije Pokretnih Proseka (Moving Average Convergence Divergence – MACD) je tip oscilatora koji može da meri impuls tržišta kao, i takođe da ukazuje na, i da prati određeni trend. U njegovoj kalkulaciji se koriste dva eksponencijalna pokretna proseka. Kao osnovni parametar uzimaju se pokretni proseci od 26 i 12 nedelja.

MACD oscilator se sastoji od dve linije. Jedna je MACD linija a druga je Signalna linija. MACD linija meri razliku između kraćeg EMA, u ovom slučaju 12-nedeljnog proseka i dužeg EMA, 26-nedeljnog proseka. Signalna linija je sama po sebi eksponencijalni pokretni prosek MACD linije. MACD oscilira iznad i ispod linije koja označava nulu, bez određenog maksimuma i minimuma.

Najčešće se koristi da:

- Definiše signale za kupovinu i prodaju
- Da ukaže na smer trenda
- Da ukaže na potencijalna mesta slabljenja trenda.

Slika 4.3.1. i slika 4.3.2. pokazuju dva prilično jednostavna sistema za trgovanje. Na prvoj slici vidimo petominutni grafikon, valutnog para EUR/USD. Osnovni signal za trgovanje možemo videti u trenutku kada zeleni pokretni prosek prolazi ispod narandžastog proseka.⁴² Kao potvrdu da treba da uđemo „short“ u transakciju nam govore i ostali indikatori, *Stochastic* je u opadanju, RSI je ispod nivoa koji označava 50 i MACD je ispod nule.

Druga slika nam pokazuje jednominutni grafikon, valutnog para USD/CHF. Signal za trgovanje predstavlja trenutak kada crna linija (EMA 3) preseca središnju liniju *Bolinger Bands*-a. Kao dodatnu potvrdu signala koristimo MACD oscilator i RSI, koji moraju da se „poklope“, odnosno da vrednost MACD bude ispod nule i RSI da bude ispod nivoa od 50.

4.4. Fibonačijeva teorija i njena primena u tehničkoj analizi

Fibonačijevi odnosi, koji predstavljaju deo tehničke analize, se baziraju na radu italijanskog matematičara Leonarda od Pize, poznatijim po svom nadimku Fibonači. Fibonači je izdavanjem svoje knjige, *Liber Abaci*, uveo u matematiku zapadne Evrope pojam Fibonačijev niz. Treba napomenuti da taj niz Fibonači nije izmislio već ga je preuzeo iz Indijske matematike, koja ga je ranije već bila opisala.

Fibonačijev niz počinje brojevima 0 i 1. Da bismo nastavili niz svaki sledeći broj dobijamo sabiranjem prethodna dva. Tako dobijamo sledeći niz: 0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144, 233... Deljenjem svakog broja sa sledećim brojem u nizu dobijamo približno 0.618, odnosno u inverziji 1.618, dok je odnos bilo kog broja iz niza i drugog sledećeg broja približno 0.382 odnosno inverzno, 2.618. Odnos od 1.618 se takođe pojavljuje pod nazivom *Zlatni odnos*, odnosno, *proporcija*. Posebno zanimljivo je velika zastupljenost ove proporcije u svetu prirode i može se naći u odnosu veličine grana u krošnjama drveća, spiralama na puževim kućicama ili školjkama kao i u određenim aspektima u muzici i drugim vrstama umetnosti. Ove proporcije se koriste u finansijskim

⁴¹ Isto, str. 11.

⁴² Narandžasti prosek je „sporiji“ od zelenog proseka i zato i reaguje na promene cena sa zakašnjenjem. Dokle god je sporiji prosek iznad bržeg proseka, trend je u opadanju, i obrnuto.

analizama više od sto godina i koristili su ih mnogi poznati finansijski i berzanski stručnjaci kao što je *Ralph Nelson Elliot*, tvorac Eliotove teorije talasa.⁴³

Iako je na temu primene Fibonačijevih brojeva u tehničkoj analizi napisano mnoštvo knjiga, osnove te primene su veoma jednostavne.

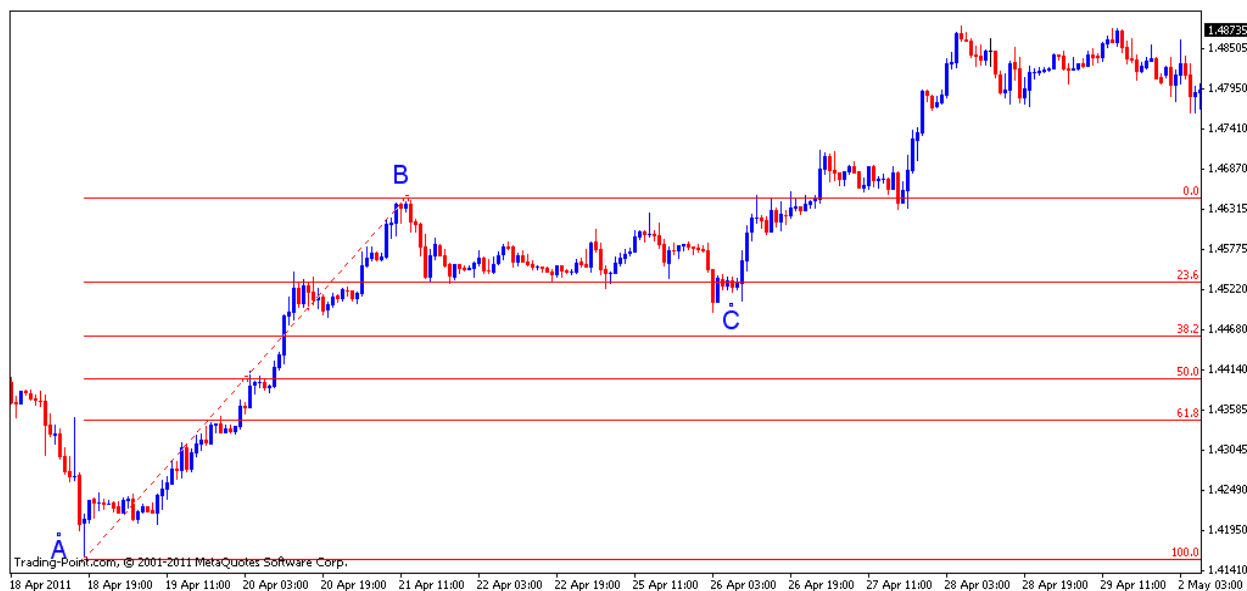
Na skali cene, ove proporcije, i još neke koje su vezane za fibonačijev niz, često ukazuju na tačke na kojima se mogu naći jaki nivoi otpora ili podrške. U mnogim situacijama, tržište teži da baš u tim tačkama napravi preokret, odnosno korekcije datog trenda.

Praktična primena proporcija dobijenih iz fibonačijevog niza je u određivanju približne tačke do koje će trend da se vrati, odnosno koliki će korektivni talas da bude u odnosu na impulsni talas, i na osnovu tih podataka da se odredi do koje tačke će trend najverovatnije da napreduje. Ovaj postupak predstavlja nezaobilazni stepenik u određivanju potencijalne tačke otvaranja naloga za trgovanje, kao i „stop-loss“ i „limit“ tački.

Pošto postoji veliki broj proporcija definisano je pet glavnih proporcija po kojima se određuje i prati povlačenje trenda. To su:

1. 23,6% - najkraće povlačenje trenda; u veoma jakim trendovima cena se veoma brzo „odbije“ od tačke ove podrške.
2. 38,2% - predstavlja prvu liniju odbrane postojećeg trenda; cenovno probijanje ove tačke označava slabljenje trenda.
3. 50% - ovo je neutralna tačka svakog povlačenja; predstavlja kritičnu tačku.
4. 61,8% - ako se cena povuče do ove tačke to obično označava „probijanje“ trenda.
5. 100% - cena se vratila na početni nivo.

Prilikom određivanja tačke do koje će trend da napreduje uzimamo u obzir koliko je bilo povlačenje datog trenda. Ovaj deo primene je na malo „klimavijim“ nogama nego određivanje tačke povlačenja. Generalno pravilo glasi da što je „plića“ tačka povlačenja to je napredovanje trenda veće. Naravno, ovo ne može biti apsolutno pravilo ali može da posluži kao okvirni reper za određivanje tačke u kojoj ćemo zatvoriti nalog i izaći iz trgovanja.

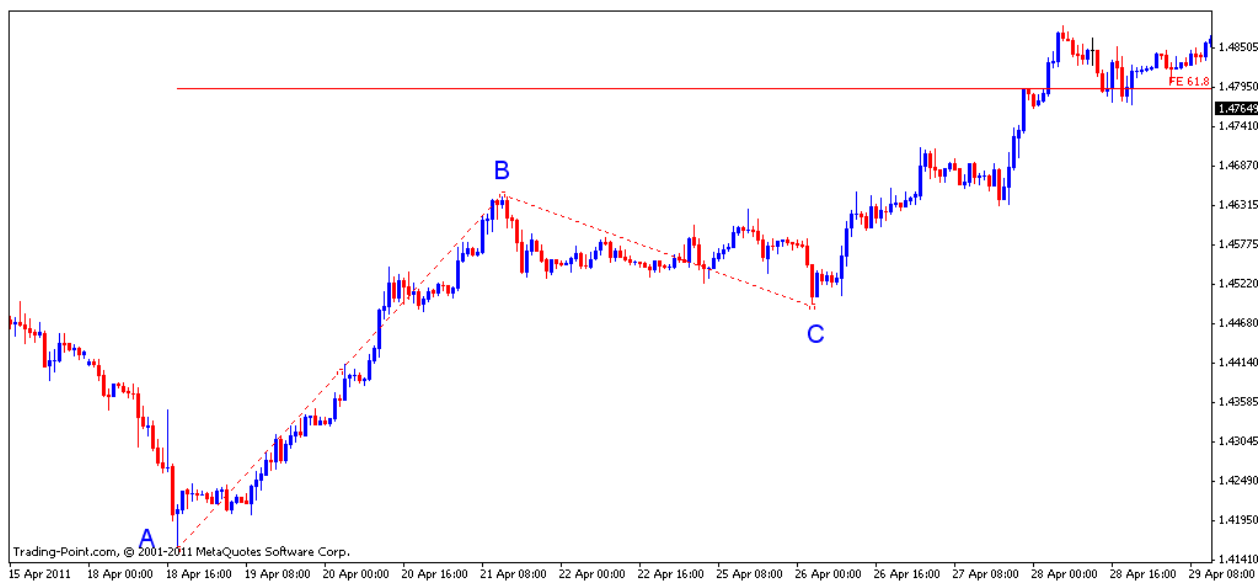
Slika 4.4.1. Fibonačijevi nivoi povlačenja trenda

⁴³ Deaton, P., *Fibonacci Genius*, www.fibonaccigenius.com, 2008, str. 2.

Na slici 4.4.1. je prikazan formiran uzlazni trend. Tačkom „A“ je obeležen početak trenda, tačkom „B“ kraj prvog talasa i tačkom „C“ formiran prvi nivo podrške. Takođe, vidimo linije koje označavaju fibonačijeve nivoe povlačenja trenda.

Po formiranju prvog talasa, unosimo nivoe povlačenja na grafikon i nakon toga nam ostaje jedino da vidimo do koje mere će doći do povlačenja trenda. Kao što vidimo, trend se povukao preko nivoa od 23,6% ali nije dostigao nivo od 38,1%. U toj tački smo mogli da pretpostavimo da je trend u velikoj meri jak i stabilan, i da će doći do daljeg značajnijeg rasta. Kao tačku ulaska u trgovanje smo mogli da uzmemo tačku preseka cene i linije od 0% (linije koja prolazi kroz tačku „B“).

Kao potvrdu naše pretpostavke, na slici 5.4.2. vidimo da je trend nastavio da raste, probivši liniju od 61,8% ekstenzije trenda, koja bi nama poslužila kao tačka za zatvaranje naloga, odnosno, kao tačka u kojoj bi postavili naš *limit* nalog.

Slika 4.4.2. Fibonačijevi nivo ekstenzije trenda

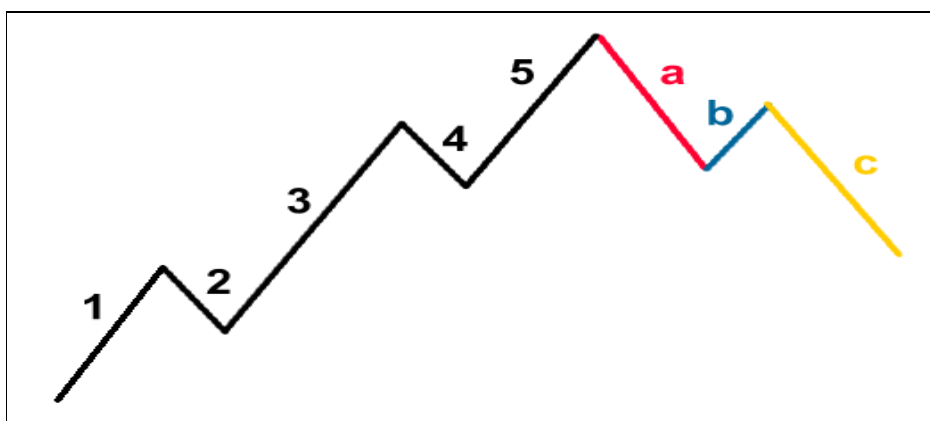
4.5. Eliotova teorija talasa (Elliot Wave Theory)

Princip Eliotovih talasa je sistem empirijski izvedenih pravila za interpretiranje kretanja cena na tržištu. Ova teorija je dobila naziv po Ralf Nelson Eliotu, tvorcu ove teorije, koji je na osnovu svojih istraživanja zaključio da se tržište kreće u formacijama talasa koji se ponavljaju, kao rezultat psihologije ponašanja mase. Po Eliotu, pored promene ekonomskih parametara, na promene cena na tržištu utiče i ponašanje najvećeg broja investitora. Ako je raspoloženje najvećeg broja investitora pozitivno onda će i trend da bude rastući i obrnuto. Princip koji stoji iza ove teorije je da posle svake akcije sledi reakcija.⁴⁴

⁴⁴ Slović, S., *op. cit.*, str. 94.

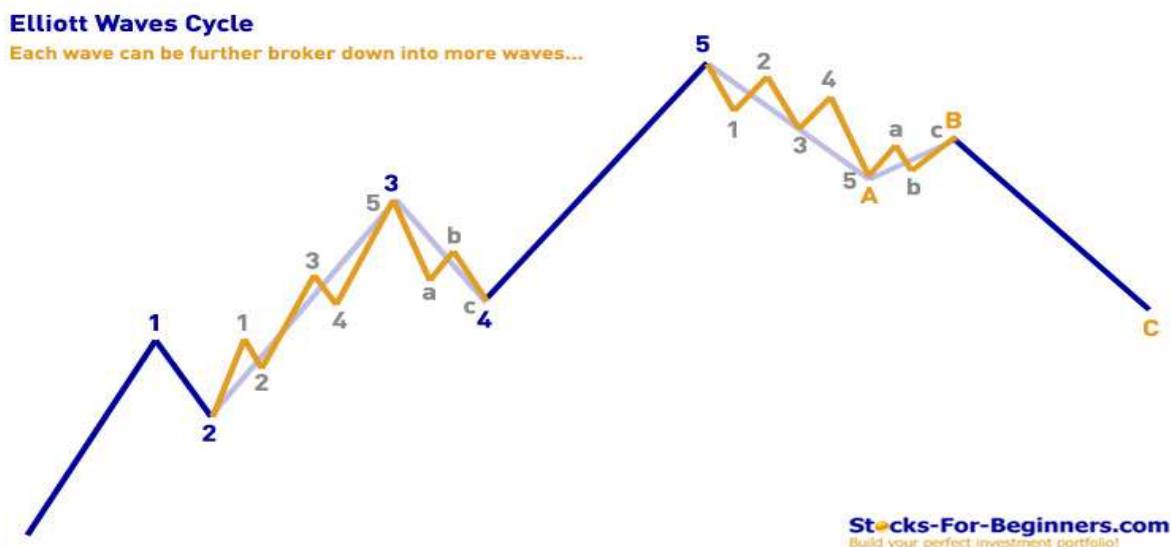
Osnove analize talasa

Formacije talasa po kojima se tržište kreće se sastoje od pet talasa koji se kreću u pravcu trenda i tri talasa koji se kreću nasuprot tom trendu. U rastućem tržištu, ovaj obrazac koji se sastoji od pet i tri talasa formiraju kompletan ciklus rastućeg tržišta od osam talasa.⁴⁵ Deo ciklusa od 5 talasa u rastućem smeru se zove *impulsni talas*, dok se trostepeni talas u opadajućem smeru zove *korektivni talas*.⁴⁶ (Slika 4.5.1.)

Slika 4.5.1. Eliotov rastući ciklus od 8 talasa

U okviru rastućih pet talasa, talasi 1, 3 i 5 su impulsni talasi, koji su i sami sastavljeni od po pet talasa manjeg inteziteta, dok su talasi 2 i 4 korektivni talasi sastavljeni od po tri manja talasa. Kao što se može videti na slici 4.5.1. impulsni talasi se obeležavaju brojevima dok se korektivni talasi obeležavaju slovima. Slika 4.5.2. nam detaljnije prikazuje pod-talase od kojih su sastavljeni glavni talasi.

Slika 4.5.2. Detaljniji prikaz Eliotovih talasa

⁴⁵ Važno je naglasiti da se ovaj obrazac ponavlja i u rastućem i u opadajućem tržištu. Samo radi jasnijeg objasnjanja u ovom primeru navodimo rastuće tržište.

⁴⁶ Royal Forex, *op. cit.*, str. 64.

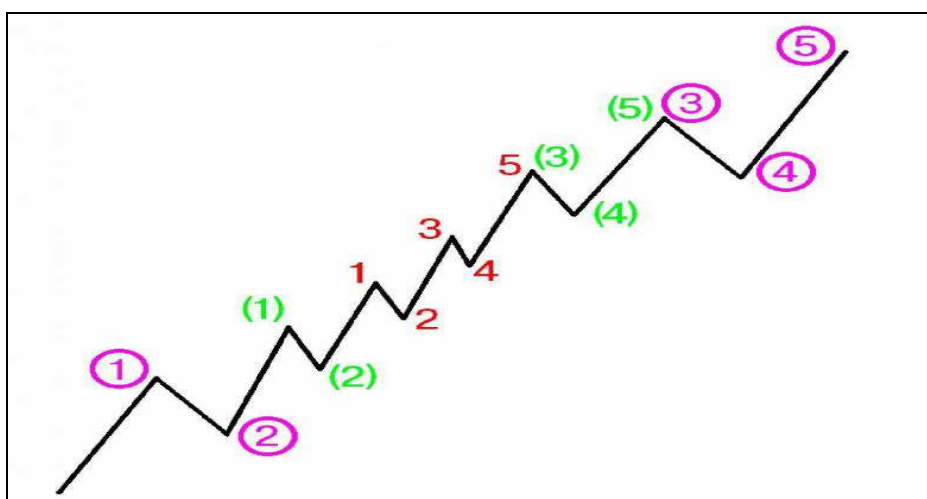
Uočavamo da se svaki talas može podeliti na istu formaciju manjih talasa, impulsni talasi u pet talasa i korektivni u tri talasa. Takođe stoji da se manji talasi mogu sastavljati u veće talase. Naročito zanimljiva karakteristika Eliotove teorije je da je primenljiva u svim vremenskim okvirima, od godišnjeg do minutnog.

Radi adekvatnije interpretacije Eliotovih talasa u obzir se uzimaju određena pravila:⁴⁷

1. Drugi talas se najviše može vratiti 100% od veličine prvog talasa; na primer, u rastućem tržištu, kraj drugog talasa ne može biti na nižem nivou od početka prvog talasa.
2. Treći talas nikad nije najkraći talas u impulsnom nizu; veoma često je najduži.
3. Četvrti talas ne može nikad ući u cenovni opseg prvog talasa.

Varijacije u dužini impulsnih talasa – ekstenzije

U bilo kom nizu od pet talasa, postoji tendencija da jedan od tri impulsna talasa bude ekstenzija – produženi talas, sa svojim unutrašnjim podelama na pod-talase. Povremeno, ovi pod-talasi mogu biti skoro iste amplitude i trajanja kao i glavni impulsni talasi, tako dajući ciklus od ukupno devet talasa približne veličine, za razliku od normalnih pet. U takvom ciklusu je ponekad teško identifikovati ekstenziju, mada je to u najvećem broju slučajeva nebitno pošto, u tehničkom smislu, devet ili pet talasa u ciklusu ne prave nikakvu razliku.⁴⁸

Slika 4.5.3. Ekstenzija trećeg talasa

Na gore prikazanoj slici uočavamo i da ekstenzije mogu da nastupe i u okviru drugih ekstenzija. Primećujemo da je ekstenzija ekstenzije nastupila u okviru trećeg talasa što se može smatrati pravilom, mada nije neuobičajeno da nastupe i u okviru petog.

⁴⁷ Isto, str. 64.

⁴⁸ Isto, str. 64.

5. Upravljanje novcem

Svaki učesnik u trgovanju na bilo kom finansijskom tržištu je, u određenom trenutku, koristio ili koristi principe upravljanja novcem, bilo to svesno ili intuitivno. Ovo poglavlje smo sa razlogom stavili na sam kraj teoretske osnove ovog rada. Upravljanje novcem je, najverovatnije, najvažnija aktivnost koja se preduzima tokom celog procesa trgovanja, odnosno pripreme za trgovanje. Pravilnom upotrebom principa upravljanja novcem možemo napraviti razliku između uspešnih i neuspešnih trgovaca, kao i drastično povećavanje profita kod uspešnih trgovaca. Takođe, pogrešna primena ili čak potpuno zanemarivanje ove kategorije može dovesti do potencijalnih gubitaka i na kraju i potpunog kraha u trgovanju.

Upravljanje novcem se bavi pojmom upravljanja rizika. U ovom slučaju govorimo o riziku gubitka novca, odnosno riziku od neuspešnih transakcija. Da bismo kvantifikovali rizik, podrazumeva se trgovanje putem određenog sistema, odnosno, strategije.

Činjenica je da su finansijska tržišta, a posebno forex, haotična tržišta. U velikoj meri, kretanje cene na forex-u je nasumično, bez nekih određenih pravila ili vidljivog razloga. Problem kod strategija za trgovanje jeste što one ne razlikuju promenu cene koja se dešava sa ili bez razloga. Prilikom formiranja određene strategije, korišćenjem i pravilnim razumevanjem upotrebljenih indikatora predviđamo buduće kretanje cene. To bi značilo da strategija daje prave signale za trgovanje samo u periodima kada tržište nije haotično. Nažalost, u periodima haotičnog tržišta, strategije takođe daju signale za trgovanje, ali u tim slučajevima može doći do velikog broja lažnih signala.

Pravilna upotreba principa upravljanja novcem, upravo, pokušava da „pokrije“ rizik gubitka novca od neuspešnih transakcija za koje su odgovorni haotično tržište ili sama nesavršenost određene strategije. Ono što pokušavamo, upotrebom različitih metoda upravljanja novcem jeste da izračunamo tačno koliku količinu novca smo spremni, u zavisnosti od raspoloživog novca i rizika, da uložimo u određenu transakciju.

5.1. Tipovi upravljanja novcem

Razlikujemo dva tipa upravljanja novcem:

1. „Martingale“
2. „Anti-martingale“

„Martingale“

Ovaj tip upravljanja novcem se svodi na sledeće: *kako se vrednost na računu smanjuje, tako se povećava obim sledeće transakcije*. Ovo je veoma popularan tip upravljanja novcem kod osoba kockarskog tipa. Ako imamo u vidu da nijedan tip ili metod upravljanja novcem ne može povećati šanse za dobitak, ovakve osobe i ne pokušavaju da povećaju šanse za dobitak, već pokušavaju da iskoriste priliku za zaradu kroz nizove pozitivnih rezultata.⁴⁹

Kao klasični primer možemo navesti rulet. Princip iza ovog tipa glasi: za svaku dobitnu igru dajemo identičnu sumu novca (1\$ na primer). Ako je poslednja igra bila gubitak, u sledećoj ulažemo duplo veću sumu (2\$) i za svaku prethodnu uzastopnu nedobitnu igru dupliramo tu sumu (4\$, 8\$, 16\$...). Kad se nedobitni niz prekine dobitkom, vraćamo se na inicijalnu sumu, u ovom slučaju 1\$.

⁴⁹ Ryan Jones, *Money management and risk management*, Colorado Springs, 1999., str. 18.

Problemi nastaju kada nemamo dovoljno novca da finansiramo određeni nedobitni niz. Ako uzmemo u obzir prethodni primer, dolazimo do sledećeg:

- nedobitni niz 1 – 1\$
 - nedobitni niz 2 – 2\$
 - nedobitni niz 3 – 4\$
 - nedobitni niz 4 – 8\$
 - nedobitni niz 5 – 16\$
 - nedobitni niz 6 – 32\$
 - nedobitni niz 7 – 64\$
 -
 - nedobitni niz 15 – 16.348\$
- ukupna suma: 32.371\$

U prethodnom primeru smo uzeli da nedobitni niz čini 15 uzastopnih nedobitnih igara. Primenili smo princip da se za svaku nedobitnu igru u sledećoj igri uloži duplo veća suma. Sabirajući sve uložene sume potrebne da bi odigrali svih 15 igara i na kraju pokrili naš gubitak i pritom zaradili samo 1\$, dolazimo do sume od 32.371\$.

Ovde uzimamo u obzir i činjenicu da ovako dugački nedobitni nizovi jesu veoma retki ali se i dešavaju, čak i u nizovima koji su veći od pomenutog.

U trgovanju na forex-u ili bilo kom drugom finansijskom tržištu, ovaj tip upravljanja novcem ne zahteva dupliranje sume novca koja se ulaže u sledećoj transakciji, već navodi da se suma novca povećava za minimum onoliko koliko je potrebno da se pokriju gubici iz prethodnih nedobitnih transakcija.

Iz navedenih primera uviđamo da ovakav tip upravljanja novcem može dovesti do gubitka velikih razmera, te zato nije preporučljiv.

„Anti-martingale“

Logična definicija ovog tipa upravljanja novcem jeste potpuno suprotna od definicije „martingale“ tipa, i glasi: kako se vrednost na računu povećava, tako se povećava i obim sledeće transakcije. Glavna karakteristika ovog tipa upravljanja novcem je da tokom dobitnog niza transakcija dovodi do geometrijskog povećavanja novca, dok tokom nedobitnog niza transakcija dolazi do asimetričnog leveridža.

Asimetrični leveridž znači da kako se smanjuje vrednost računa tako se smanjuje i sposobnost da se nadoknadi taj gubitak. Ako doživimo gubitak od 20%, potrebno je 25% dobitka da bi pokrili gubitak. To znači da je na svakih 10% gubitka potrebno 11,11% dobitka kako bi nadoknadili gubitak.⁵⁰

U mnogim slučajevima asimetrični leveridž ne utiče na trgovanje. Sa druge strane, ako trgovac primeni određenu tehniku upravljanja novcem, asimetrični leveridž ima veliku ulogu. Na primer, ako trgovac odluči da trguje jednim lot-om na svakih 1000\$ koje ima na računu, on bi trgovao jednim lot-om u rasponu između 1000\$ i 1999\$. Takođe pretpostavimo da je vrednost svakog lot-a pojedinačno 100\$, odnosno, da pretpostavimo da tih 100\$ predstavlja potencijalni i gubitak i dobitak po lot-u. Na dostignutih 2000\$ došlo bi do povećanja sa jednog na dva lot-a za trgovanje. Ako pretpostavimo da prvo trgovanje posle dupliranja sume bude gubitak, dolazi do smanjenja za

⁵⁰ Isto, str. 20-21.

200\$, na 1800\$, s obzirom da smo primenili pravila upravljanja novcem koja kažu da dupliramo naš ulog. Pošto je vrednot na računu spala ispod 2000\$, prinuđeni smo da vršimo transakcije od po jednog lot-a, tako da su nam potrebne dve uspešne transakcije od po 100\$ da bi ponovo dostigli 2000\$. U ovom slučaju visina kapitala potrebnog da se vrednost na računu vrati na 2000\$ ostaje ista, dok se sposobnost dostizanja te sume smanjila za 50%, što predstavlja princip asimetričnog leveridža.⁵¹

5.2. Metode upravljanja novcem

S obzirom da postoji veliki broj metoda upravljanja novcem, u ovom delu rada smo predstavili najčešće korišćene metode.

Fiksni broj jedinica⁵²

Ovo je najjednostavniji metod upravljanja novcem. On ne uzima u obzir visinu raspoloživog novca za trgovanje, već se uvek koristi isti broj jedinica po otvorenoj poziciji. Na primer, uvek ulazimo u trgovanje sa 1000 jedinica.

Fiksni nivo novca

Određuje se tačna količina novca koja će se koristiti za svaku transakciju. Broj jedinica trgovanja se određuje deljenjem određene visine novca sa cenom datog valutnog para.

Procenat od kapitala

Ova metoda nam omogućava da prilagođavamo visinu novca po transakciji na osnovu ukupne visine raspoloživog kapitala. Određujemo tačan procenat od raspoloživog kapitala koji ulažemo u svaku od transakcija. Ova strategija omogućava geometrijsko povećavanje kapitala zato što visina novca po transakciji direktno zavisi od visine našeg raspoloživog novca za trgovanje.

U zavisnosti koliko agresivno želimo da tgujemo, možemo da povećavamo ili smanjujemo procenat kapitala kojim smo spremni da ulazimo u transakcije. Ovde treba biti posebno opreza. Iako veliki procenat znači i veliki profit, takođe znači i veliki rizik. Konzervativniji investitori su skloniji nižim procentima.

Fiksni rizik⁵³

Princip koji stoji iza metode fiksnog rizika je taj da se broj jedinica trgovanja zasniva na riziku trgovanja. Rizik je izražen kroz isti procenat ili deo novca na računu kod svake transakcije. Na primer, možemo da rizikujemo 3% naših sredstava na računu kod svake transakcije.

Rizik trgovanja je definisan kao količinu novca koju potencijalno možemo da izgubimo kod svake transakcije. Da bismo kvantifikovali taj rizik, uobičajeno se uzima nivo primenjenog *stop loss*-a. Ako strategija za trgovanje nije predvidela korišćenje *stop loss*-a, za rizik trgovanja se uzima istorijski najveći pojedinačni gubitak po jedinici trgovanja.

Primer: Naša strategija trgovanja koristi *stop loss* od 200 pip-ova. Naše stanje na računu je 10,600\$. Sledi da je 3% od 10,600\$, 318\$. Rizik kod sledećeg trgovanja bi bio limitiran na 318\$. Na osnovu toga možemo da kupimo 15,900 jedinica. Da naš sistem koristi *stop loss* od 100 pip-ova, mogli bismo da kupimo 31,800 jedinica (odnosno 0,3 standardna lot-a ili 3 mini lot-a ili 31 mikro lot).

Metod fiksnog rizika je jedini metod koji se direktno zasniva i primenjuje rizik trgovanja.

⁵¹ Isto, str. 21.

⁵² *Position Sizing Methods/Money Management Models*, preuzeto sa sajta www.brainyforex.com, 11.8.2011. godine.

⁵³ Isto.

Metoda profitnog rizika⁵⁴

Metoda profitnog rizika je metoda slična metodi fiksnog rizika. Kod metode fiksnog rizika, količina novca koja se rizikuje u jednoj transakciji odgovara procentu tekućeg stanja na računu. Kod metode profitnog rizika, količina novca koja se rizikuje odgovara zbiru procenata početnog stanja na računu i ukupnog ostvarenog profita. Kad se odredi koliko tačno iznosi rizik, broj jedinica kojima će se trgovati se određuje na isti način kao i kod metode fiksnog rizika.

Na primer, uzećemo da je rizik nastupajuće transakcije 300\$ po jedinici. Ako pretpostavimo da nam je početno stanje na računu 25,000\$ i da je trenutno stanje 45,000\$ (ukupan ostvareni profit je 20,000\$). Odredili smo da nam je procenat rizika početnog ulaganja 2% i ostvarenog profita 5%. Iz toga sledi da bi ukupna suma koju bi rizikovali u transakciji iznosila 1500\$. Sa obzirom da nam je rizik po jedinici 300%, broj jedinica koje bismo angažovali u sledećoj transakciji bi bilo 5.

U poređenju sa metodom fiksnog rizika, ova metoda je ponekad pogodnija zato što razdvaja ukupno stanje na računu na početno stanje i ostvareni profit. Procenat rizika primenjen na početno stanje na računu obezbeđuje osnovno određivanje veličine transakcije, nezavisno od ostvarenog profita. Treba imati u vidu da ako su oba procenta ista, metoda profitnog rizika će dati iste rezultate kao i metoda fiksnog rizika.

Pored navedenih metoda upravljanja novcem, možemo izdvojiti još i **Kelly formulu** koja određuje procenat rizika koji maksimizira stopu rasta profita, ali zbog određenih nedostataka se koristi samo pri evaluaciji drugih metoda ili u edukativne svrhe. Pored nje možemo izdvojiti još i **Optimalni f i Sigurni f** , koji su ustvari varijacije **Kelly formule**.

⁵⁴ Isto

6. Put kroz Forex

Ovaj deo rada je zamišljen da, na jednostavan način, prikaže postupke koje je potrebno preći da bi određena osoba mogla da započne i na uspešan način nastavi trgovanje na Forex-u. S obzirom da je znanje potrebno za bavljenje ovom delatnošću veoma obimno, nećemo biti u mogućnosti da Vam predstavimo sve bitne činioce trgovanja. Ali, predstavimo Vam, po našem mišljenju važne tačke koje mogu predstavljati odskočnu dasku za svakoga ko želi dublje da se upusti u ovu tematiku.

Takođe, zbog skorašnjih poteza Narodne Banke Srbije, ovaj rad dobija potpuno novu dimenziju. Naime, Narodna Banka je odlukom⁵⁵ od 11.8.2011. godine zabranila državljanima Republike Srbije, da obavljaju devizne poslove sa pravnim licima koje nisu banke, sa posebnim osvrtnom ka Fx platformama za trgovanje.⁵⁶ Tim činom je svaka osoba uskraćena da obavlja ovu vrstu delatnosti i smatramo da je tim činom Narodna Banka Srbije povredila pravo svakog građanina Republike Srbije na slobodno obavljanje poslovne delatnosti.

U nadi da će se postojeće stanje promeniti u skorašnjoj budućnosti, u daljem toku rada Vam prikazujemo postupke za započinjanje trgovanja, primenu principa tehničke analize u kreiranju odgovarajuće strategije kao i deo vezan za novac koji se koristi za trgovanje sa primenom adekvatnih postupaka upravljanja novcem. U poslednjem delu ovog poglavlja će biti obrađena tema karakteristike individualnog trgovca gde ćete imati prilike da se uverite da trgovanje na međunarodnom deviznom tržištu nije jedna od „dosadnijih“ oblasti finansija, već jedna sveobuhvatna i dinamična disciplina.

6.1. Zapocinjanje trgovanja

Započinjanje trgovanja na međunarodnom deviznom tržištu podrazumeva ispunjavanje dva osnovna uslova, a to su:

1. obrazovanje na temu Forex-a,
2. pronalazak i registrovanje kod odgovarajućeg *on-line* Forex brokera i

Obrazovanje na temu Forex-a

U prethodnim delovima rada imali ste uvid u određene termine i definicije koje se susreću u dodiru sa Forex tržištem. One predstavljaju samo sažetak ukupnog potrebnog znanja koje predstavlja osnovni uslov za razumevanje deviznog tržišta.

Sticanje znanja u vezi Forex trgovanja nije striktno vezano za određenu obrazovnu instituciju. Iako je prednost da se znanje takve vrste stekne kroz utvrđeno gradivo i uz profesionalno mentorstvo, sa druge strane nije i neophodno.⁵⁷ S obzirom da je ovakav vid trgovanja u svetu doživeo pravi procvat, postoji veliki broj internet prezentacija koje nude ogroman izbor literature i on-line kurseva, putem kojih svaka zainteresovana ličnost može da nauči sve što je potrebno u vezi sa međunarodnim deviznim tržištem.

⁵⁵ Nakon dodatnog proveravanja činjenica, ustanovili smo da je NBS samo „podsetila“ javnost na Zakon o deviznom poslovanju, tako da nije nikakav skorašnji potez Narodne Banke, već je, po našem mišljenju, zastarelo zakon koji ne prati realno stanje na „terenu“.

⁵⁶ Izvor podatka zvanična internet prezentacija Narodne Banke Srbije, www.nbs.rs

⁵⁷ Ova tvrdnja, po našem mišljenju, ima temelja ako se radi o trgovanju na osnovu tehničke analize. Sa druge strane, pristup trgovanju korišćenjem indikatora fundamentalne analize zahteva sticanje znanja od strane adekvatne obrazovne institucije koje jedine mogu na pravi način da definišu tako obimnu i složenu oblast.

Ako uzmemo u obzir trgovanje na Forex tržištu iz Republike Srbije, u ovom trenutku je to praktično nemoguće. Ne razumevanje države i njenih institucija i nedovoljno poznavanje materije je dovelo do potpunog zanemarivanja tako velike oblasti finansijskog delovanja. Takođe, smatramo da je na obrazovnim institucijama obaveza uvođenja ove materije u mnogo većem obimu nego što je sada slučaj. Na taj način bi se stekla kritična masa koja bi mogla da razbije predrasude o Forex tržištu, i koja bi napravila uslove za normalnim bavljenjem ovom delatnošću.

Pronalazak i registrovanje kod odgovarajućeg on-line Forex brokera

Pored adekvatnog znanja, izbor adekvatnog brokera predstavlja ključnu stavku na samom startu puta kroz Forex. S obzirom da postoji na desetine Forex brokera, koje nude veliki broj različitih platformi za trgovanje, neophodno je izvršiti selekciju ponuđenih brokera i na kraju izvršiti izbor najboljeg.

Izvršiti pravilnu selekciju predstavlja veoma veliki posao koji zahteva dosta strpljenja i posvećenosti. Sam proces izbora, radi lakše realizacije, možemo podeliti u pet koraka:

Korak 1. – Izbor načina trgovanja

Pravljenje liste karakteristike brokera koje će biti neophodne predstavljaju dobar početak potrage. Izbor prvog i svakog sledećeg brokera može da bude neuporedivo lakše ako se sve želje vezane za karakteristike i usluge potencijalnog brokera „stave na papir“.

Neka od pitanja koja bi se mogla naći u takvoj listi su:

- Kojim valutnim parovima želim da trgovam?
- Koliki i kakvi „spredovi“⁵⁸ bi mi odgovarali (fiksni, varijabilni)?
- Kolika bi mi bila minimalna investicija?
- Koliki „leveridž“ mi je potreban?
- Koji alati, indikatori su mi potrebni za trgovanje?
- Da li mi treba neka tačno određena platforma za trgovanje (kao što je MT4)?
- Da li želim da mi metoda trgovanja bude „skalpiranje“⁵⁹?
- Da li želim da imam opcije trgovanja putem mobilnog telefona i/ili obaveštenja tokom trgovanja?
- Da li mi je važna reputacija određenog Forex brokera?
- Na koji način mogu da izvršim uplatu i povlačenje novca sa računa (nostro doznaka, putem Paypal-a, kreditne kartice...)?

Ova i druga pitanja koja bi mogla biti od značaja, treba sortirati prema individualnoj prioritetnosti. Nakon toga, tako formirana lista pitanja predstavljaju osnovni kriterijum potrage.

Korak 2. – Vrešenje pretrage

Upotrebom kriterijuma pretrage iz prvog koraka, vrši se pretraga za brokerima koji odgovaraju kriterijumima pretrage korišćenjem internet pretraživača i vrši se poseta internet prezentacija datih brokera.

⁵⁸ „Spread“ predstavlja razliku u kupovnoj i prodajnoj ceni valutnog para i on je ustvari cena trgovanja određenim valutnim parom.

⁵⁹ „Skalpiranje“ predstavlja metod za trgovanje u kojem trgovac „juri“ veoma male profite, od 1 do 5 pip-ova, gde transakcije ove vrste ne traju duže od nekoliko minuta.

Korak 3. – Poseta internet prezentacijama izabranih brokera

Nakon što je izvršena selekcija i broj potencijalnih brokera sveden na nekoliko, vrši se dalja selekcija posetom internet prezentacija datih brokera i upoznavanje sa njihovim pravilima trgovanja na Forex-u, razumevanje uslova koje nude. Takođe tim putem treba i steći utisak o transparentnosti usluga i posla koje obavljaju: dostupnost adrese i telefona, kvalitet centra za podršku klijentima, da li postoji informacija o oficijelnom regulatornom telu koje nadzire njihovo poslovanje.

Ako nigde na inetrnet prezenatciji ne može da se vidi prikazana fizička adresa brokera, to onda treba da predstavlja svojevrsni alarm. Postojanje brojeva telefona, servisa za dopisivanje, elektronske pošte ništa ne znači bez postojanja adrese.

Takođe, ukupni izgled prezentacije nam može reći dosta o svojim vlasnicima. Takva prezentacija ne mora da ima određene posebne karakteristike (da bude moderna, interaktivna...), već da ima profesionalni izgled i da svi linkovi budu u funkciji.

Poruke, kao što su „Stranica je u izgradnji“ nisu prihvatljive. Forex broker koji je pokrenuo svoje poslovanje i prihvata uplate od svojih klijenata ne može sebi dozvoliti da njegova internet prezentacija bude delimično u funkciji.

Posebno važan faktor prilikom izbora brokera je i da broker kod kojeg se otvara račun treba da bude broker koji je registrovan kod odgovarajućih institucija i koji je pod njihovim stalnim nadzorom.

Korak 4. – Čitanje prikaza poslovanja i kritika odabranih brokera

Bez obzira što čitanje prikaza poslovanja može da bude od pomoći prilikom odabira brokera, takođe može doći do konfuzije koja može potragu da učini nemogućom. Mnogi trgovci su se žalili na činjenicu su da posle čitanja takvih izveštaja „naletali na zid“ i nisu bili više sigurni kog brokera da izaberu. To se desilo zbog kontradiktornih informacija iz različitih izveštaja o istom brokeru a zbog nemogućnosti razdvajanja relevantnih od nerelevantnih informacija.

Ipak, postoji nekoliko jednostavnih pravila koja mogu biti od pomoći:

- a) ako se broker bavi tim poslom više od decenije to nam govori da se radi o iskusnom brokeru, koji zna dosta o trgovanju na Forex-u kao i da brine o svojim klijentima. U suprotnom ne bi bio prisutan na tržištu.
- b) ako je broker registrovan i nadgledan od strane određenog regulatornog tela u svojoj zemlji, to nam govori da je broker ozbiljno posvećen obavljanju svog biznisa i da čini svaki mogući napor da uskladi svoje poslovanje sa važećim propisima i zakonima.
- c) ako se u ponudi brokera, pored valutnih parova, nalaze i Fjučersi, Akcije, Opcije, razne vrste roba... to nam govori da broker vodi veliki poslovni poduhvat, da uspešno izlazi na kraj sa više odgovornosti i da ima veliki broj klijenata.

Ipak, u izvesnoj meri je moguće napraviti razliku između dobrih i loših izveštaja. To se može postići tako što vršimo analizu osobe koja je autor izveštaja, iskusan trgovac ili početnik. Čak je moguće, pažljivim čitanjem izveštaja i definisanjem poruke koja se šalje tim izveštajem, videti koliko dobro autor poznaje temu o kojoj piše. Ovim putem možemo da izdvojimo loše izveštaje napisane od strane početnika koji optužuju brokere za neuspehe koje su doživeli a koji su posledica njihovog neznanja i nesposobnosti.

Takođe treba obratiti pažnju na izveštaje pisane od strane samih brokera putem kojih pokušavaju da poboljšaju svoj rang. Ovakva vrsta izveštaja je relativno lako uočljiva, bez obzira na napor koji je uložen u sakrivanje prave namere izveštaja.

Korak 5. – Završni saveti

Na kraju, pristup izboru Forex brokera bi trebao da bude kao i pristup prilikom izbora banke u kojoj otvaramo štedni račun. Reputacija, transparentnost, lakoća izvršavanja operacija sa novcem, dobra podrška klijentima su neke od stavki koje bi broker trebao da ispunjava.

Posebnu pažnju bi trebalo obratiti na detaljno poučavanje Ugovora sa klijentom. Kako praksa pokazuje, mnogi brokeri mogu da „zaborave“ da dopune informacije o izmenjenim uslovima trgovanja na svojim internet prezentacijama, gde, na primer, može pisati da je „sprea“ 1 pip dok je u stvarnosti 2 pipsa.

Posebno treba imati na umu da ako se ne pročita „Ugovor“ nego se samo obeleži kvadratić ispred „Uslova poslovanja“, ne činite nikome usluge, samo možete da sebi naškodite.

6.2. Kreiranje strategije za trgovanje baziranoj na tehničkoj analizi

Kreiranje odgovarajuće strategije predstavlja osnovni uslov za uspešno trgovanje. Kao što smo videli u poglavlju 4 – *Tehnička analiza*, strategije teže da predvide kretanje cene u budućnosti na osnovu cena iz prošlosti, odgovarajućom kombinacijom indikatora, pokretnih proseka... S obzirom da njihov broj prelazi nekoliko desetina, imperativ je u adekvatnom izboru potrebnih alata koji bi činili strategiju za trgovanje. Ali mora se imati na umu da jednom kreirana strategija ne znači da nikad više neće biti potrebe za kreiranjem nove. Posle određenog perioda svaka strategija gubi na svojoj efikasnosti i potreba za novom strategijom se javlja.

Izbor i upotreba određene strategije podrazumeva, zbog složenosti, podelu posla na šest faza.⁶⁰

Faza 1 – Identifikovanje tipa tržišta

Prva faza u tehničkoj analizi, odnosno, kreiranju strategije mora biti identifikovanje tržišta sa kojim trgovac ima interakciju. Nakon toga dolazi do izbora vrste grafikona kojim će se služiti. Takođe, vrši i izbor vremenskog okvira u kojem će trgovati, da li je u pitanju mesečni grafikon ili možda četiri sata, jedan sat ili čak možda i sa manjim vremenskim periodima. Ako je, na primer, mesečni grafikon u pitanju, onda trgovac ne mora da brine o promenama cena na nivou jednog sata. Obrnuto gledano, ako je trgovanje kratkoročno, trgovac bi morao da ispita grafikone većih vremenskih perioda kako bi stekao razumevanje o široj slici, na osnovu koje bi mogao da odredi potencijalne tačke izlaska i ulaska u transakciju.

Mora se imati u vidu da ista strategija ne reaguje isto na tržištima u kojima je cena nestabilna, u kojima se formiraju trendovi ili u neaktivnim tržištima. Sve zavisi od pojedinih alata korišćenih u kreiranju određene strategije, s obzirom da su pojedini alati definisani za rad u oscilujućim tržištima dok su drugi namenjeni tržištima sa jasno definisanim trendovima. Zato je veoma važno definisati kakvo je tržište u pitanju i na osnovu toga pristupiti drugoj fazi.

Faza 2 – Izbor alata tehničke analize

Na osnovu kriterijuma o kojima je raspravljano u fazi 2, biramo odgovarajuće alate tehničke analize za grafikon koji koristimo.

Na primer, ako je tržište u trendu, nema poentu da koristimo indikator kao što je RSI, ili ako nema striktno definisanog trenda, pokretni prosci nam nisu od koristi. Ako je tržište veoma promenljivo,

⁶⁰ Preuzeto i prilagođeno sa internet prezentacije www.forextraders.com

upotrebom preseka pokretnih proseka ujednačavamo, odnosno potiremo fluktuacije i definišemo trend.

Naravno, lista primera može ići u nedogled. Važno je da trgovac definiše svoj pristup upotrebi različitih alata tokom vremena, birajući indikatore koje najbolje poznaje i razume, i da njihovom kombinacijom napravi jednostavan i koncizan metod za trgovanje.

Faza 3 – Preciziranje podataka vezanih za pravilno podešavanje alata

Po donošenju odluke o izboru alata tehničke analize, trgovac mora da odluči koje periode i opsege će koristiti kao osnovu za korišćenje tih alata i koje će implementirati u odgovarajući program. Iako nam tehnologija daje bitne prednosti nad trgovcima koji nisu imali pogodnosti obrade informacija putem kompjuterskih programa, to nam predstavlja i veoma bitnu manu. Mnogi današnji trgovci uopšte ne razmišljaju zašto program koristi jedan vremenski okvir a ne neki drugi, i tako iz vida gube jednu od stvari koja može da predstavlja razliku između uspeha i neuspeha.

Stoga, pre nego što trgovac odluči da krene dalje, on mora da proveriti verodostojnost perioda i okvira koje koristi, da li oni obezbeđuju obrasce koji u najvećoj meri odgovaraju kretanjima cena na grafikonu. Za primer možemo postaviti sebi pitanje: da li ćemo u postavci RSI alata uzeti 14, 10 ili 7 perioda, ili koje periode ćemo uzeti za formiranje pokretnih proseka koji čine MACD indikator? Ovakva pitanja jedino mogu dobiti odgovor kroz postupak pokušaja i greški, gde moramo imati u vidu da će svaki drugi obrazac kretanja cena zahtevati drugačije vrednosti inputa.

Faza 4 – Potraga za signalima

Pošto je izvršeno podešavanje alata, pristupamo potrazi za signalima koji će nam pokazati potencijalne šanse za ulazak u trgovinu. Osnova tih signala potiče od trenutnog raspoloženja investitora i privremenog disbalansa ponude i tražnje datog valutnog para. Signali koje tražimo su sugnali kreirani u interakciji indikatora, kao što su preseki pokretnih proseka, različiti oscilatori ili između cene i indikatora. Ono što pokušavamo u potrazi za signalima jeste da nađemo potvrdu naših pretpostavki. Upotrebom različitih aspekata tehničke analize možemo da potvrdimo da li je tržište na preкупljenom nivou ili kad dođe do promene određenog trenda.

Faza 5 – Vršenje analize

Kada odredimo signale i njihovo značenje, vršimo analizu tih signala. Ovim putem identifikujemo signale kojima možemo trgovati. U ovom stadijumu donosimo odluku o veličini kapitala koji alociramo, zasnovanu na odgovarajućim tehnikama upravljanja novcem. U procesu analize moramo da pružimo najveći mogući napor kako bi se fokusirali na signale koji su relevantni za vremenske periode koje smo izabrali i plan trgovine. U ovoj fazi trgovine vršimo odvajanja „kukolja od žita“, odnosno relevantne podatke od „šuma“, odnosno od potpuno nebitnih podataka.

Faza 6 – Upoređivanje rezultata analize i izvršavanje trgovine

Pošto je izvršeno ispitivanje raznih mogućnosti prikazanih od strane grafikona, i po određivanju koja od tih mogućnosti je prilika za trgovanje, trgovac ih upoređuje na osnovu njihovog kredibiliteta i mogućnosti za ostvarivanje profita (na primer, koliko su ekstremne vrednosti indikatora ili koliko može biti profit ili gubitak ako se realizuju nalozi za profit ili gubitak). Kada trgovac završi sa datom operacijom, bira transakciju koja nudi najveći profit sa najnižim rizikom i pristupa njenoj realizaciji.

6.3. *Disciplina i samokontrola*⁶¹

Uspešno trgovanje je 80% psihološka a 20% metodološka kategorija. Metoda za trgovanje kojom se služimo, bez obzira koliko je dobro smišljena, ne može biti uspešna ako nije primenjena na odgovarajući način. Primena određene metode je ključni kamen spoticanja mnogim trgovcima.

Da bismo bolje razumeli prethodno, moramo pribeći plastičnijem načinu objašnjavanja. Uzmimo u obzir trkački automobil visokih performansi. Bez obzira koliko je taj automobil aerodinamičan ili tehnički napredan, neko mora upravljati njime. Automobil napredan kao što je trkački automobil mora biti vožen od strane osobe koja ga može voziti sa pažnjom. Isto kao što je potreban disciplinovan vozač da bi vozio trkački automobil, disciplinovan trgovac je potreban da bi na pravi način primenio metodu za trgovanje.

Generalno gledajući, u bilo kojoj životnoj situaciji, na čovečije postupke utiču emocije sve više kako raste i pritisak na čoveka da izvrši određenu radnju. Što je neka radnje važnija, to će uticaj emocija biti veći.

Trgovanje se ne razlikuje od bilo koje druge radnje, stoga takva pravila važe i na deviznom tržištu. Čim se u izvršavanje neke radnje umeša i novac, logika prestaje da postoji i na njeno mesto dolaze osnovne emocije. Uzećemo u obzir razliku između trgovanja na demo računu i realno trgovanje. Većina trgovaca na demo računu ostvaruje pozitivan rezultat, što čini trgovca sigurnim u svoje sposobnosti i krajnje optimističnim. Trgovanje na Forex-u vide kao realnu i isplativu poslovnu priliku, i na osnovu toga kreću u realno trgovanje ulažući pravi novac. Ali većinu dočeka neprijatno iznenađenje. Situacije u kojima je ostvarivao profit na demo računu sada ga dovode do sumnje, pravljenje grešaka i na kraju, neretko, do potpunog kraha.

U oba slučaja trgovac je koristio potpuno istu metodu za trgovanje, sa potpuno istim indikatorima, sa potpuno istim pravilima. Ono što se razlikovalo kod demo računa jeste potpuno odsustvo emocija u procesu odlučivanja. Nije imao šta da izgubi i stoga nije imao ni razloga da brine. Novac je doneo nepotreban izvor nervoze i sumnje. Zato, kao jedno od često spominjanih pravila jeste da za trgovanje na bilo kom tržištu treba koristiti novac koji nam ne treba, novac koji nam neće nedostajati i koji možemo automatski da otpišemo onog trenutka kada ga namenimo za trgovanje.

U vezi sa prethodno rečenim možemo odvojiti četiri destruktivne emocije⁶² koje imaju veliki uticaj na proces investiranja. To su: pohlepa, strah, nada i ponos.⁶³

Pohlepni investitori teže da budu preterano sigurni u sebe i svoje sposobnosti trgovca. Odlikuje ih težnja da naprave što veću zaradu za što manje vreme. Oni žele veliki profit, i žele ga odmah. Ta želja za zaradom je, često, nerealna.

Na primer, ako nam neko da jedan krompir i kaže nam da tim krompirom nahranimo porodicu tako da svi budu siti, dolazimo do zaključka da je to ne moguće. Kao kontrast tome javlja se težnja određenih investitora da putem ulaganja male sume novca, na primer \$100, dodju do zarade koja bi im omogućila da napuste dotadašnji posao i da se u potpunosti prepuste investiranju. Šansa da se ovo ostvari skoro da ne postoji ali njihova prenaplašena sigurnost i želja za novcem prevazilaze logiku i objektivno razmišljanje.

⁶¹ Osnova za pisanje ovog dela rada: Douglas M., *THE DISCIPLINED TRADER: Developing Winning Attitudes*, New York Institute of Finance, New York, 1990 kao i autorovo lično iskustvo i razmišljanja.

⁶² Članak *Destructive emotions, Your Personality and Successful Trading*, Windsor Advisory Services.

⁶³ Sve navedene emocije smo okarakterisali kao destruktivne sa tačke negativnog uticaja na trgovanje, koje ne mora biti apsolutno. Ponekad, bilo koja od navedenih emocija, može čak i pomoći u donošenju odluka kao i u samom procesu trgovanja.

Strah. Svi ljudi poseduju strah od gubitka novca. Kombinacija nepovoljnih vesti u kombinaciji sa investiranim novcem stimuliše pojavu sve većeg straha. Nakon toga strah se širi; psihologija uplašenog čoveka je veoma zarazna. Ako su ljudi oko nas uplašeni, velika verovatnoća je da ćemo biti i mi, bezobzira da li imamo opravdani razlog za to ili ne. To nastaje kao posledica pretrpljenog straha u prošlosti i njegovo „buđenje“ u sadašnjosti.

Ali sam strah nije jedini krivac. Nagon koji nas tera da budemo uplašeni je isti nagon koji nas tera na ulazak u transakcije ako smo okruženi osobama koje su doživele uspeh. Pod takvim uslovima, osoba ulazi u transakciju najčešće bez razmišljanja, nagonski, i po pravilu doživljava neuspeh.

Nada je definisana kao očekivanje ispunjenja određene željene radnje. Ali ako u obzir uzmemo proces investiranja, odluke koje se donose ne bi trebalo da budu zasnovane na želji, nego na bazi racionalne procene činjenica.

Kada trgovac izgubi novac on se nada da će rezultat biti bolji u narednim transakcijama, dok ustvari treba da bude objektivan i da sagleda prave razloge gubitka i realne šanse za dobitak.

„Uspešan trgovac mora da se bori... dva duboko ukorenjena instinkta, umesto da se nada on mora da se plaši, umesto da se plaši on mora da se nada. On mora da se plaši da njegovi gubici mogu da se razviju u mnogo veće gubitke, i da se nada da njegovi profiti mogu da postanu ogromni profiti. Potpuno je pogrešno kockati se na berzi kao što to radi prosečan čovek.“

W.D.Gann.

Ponos

Ponos je emocija ili osećaj velikog zadovoljstva samim sobom, kao i poštovanje samog sebe u celini. Proizilazi iz subjektivnog saznanja, da se učinilo ili učestvovalo u nečem posebnom ili pohvalnom. U polju ekonomske psihologije, na ponos se gleda u rasponu od „odgovarajućeg ponosa“, koji potiče od stvarnih postignuća, do „lažnog ponosa“.

Lažni ponos je karakteristika trgovaca koji konstantno gube a ne mogu da na objektivan način definišu šta je to što ih sputava u trgovanju. On potiče iz nepoznavanja sopstvenih snaga i slabosti i iz nerazumevanja sopstvenih emocija. Drugim rečima, lažni ponos možemo izjednačiti sa tvrdoglavošću i sa nesposobnošću da se prihvati i prizna načinjena greška. Bilo koji trgovac koji insistira na održavanju određenog stanovišta koje je u potpunoj suprotnosti sa onim što se zapravo dešava oko njega, samo iz razloga što ne može da prizna da je načinio grešku, doživeće potpunu finansijsku katastrofu.

Može čak da se desi da trgovac, za svoj neuspeh, krivi celokupno tržište. Iako se ponekad može učiniti svakom ko je nekad doživeo neuspeh u trgovanju, da se celo tržište urotilo protiv njega, to je samo iracionalni osećaj koji je potekao iz nemogućnosti prihvatanja sopstvene greške.

Jasno je da samo poznavanje činjenica u vezi sa ekonomskim teorijama, vesti ili tehnika trgovanja nije dovoljno za uspešno trgovanje. Drugi činilac je upoznavanje svoje ličnosti kroz disciplinu i emocionalnu samokontrolu. Iako to nije nimalo lako, predstavlja osnovni uslov, kao i komparativnu prednost koja odvaja uspešnog od neuspešnog berzanskog špekulanta.

Zaključak

Kao što smo naveli u uvodu ovog rada, cilj nam je bio da predstavimo Forex u osnovnim crtama, dajući dovoljno informacija koje mogu poslužiti kao osnova za dalje proučavanje materije. Takođe izneli smo i stav da trgovanje na deviznom tržištu može da bude osnovni izvor prihoda, odnosno posao kao i svaki drugi.

Kao osnovni uslov za uspeh u trgovanju na forex-u jeste želja da se trguje. Iako imamo negativan stav prema tzv. poslu iz „ljubavi“, ovde moramo napraviti presedan. Na samom početku ulaska u tematiku deviznog trgovanja shvatamo da to neće biti ni jednostavno, ni lako, ni brzo realizovati. U ovom radu je prikazana elementarno znanje koje je potrebno posedovati da bi mogli sebe nazvati početnikom. Po shvatanju te činjenice, u svest nam dolazi još jedna činjenica: finansijska dobit je krajnje nesigurna u ovom poslu. Kao što smo naveli, samo 5% trgovaca ostvari pozitivan ishod na početku prve godine trgovanja. A da bi stigli do same prilike da budemo u tih 5%, odnosno, čak i u 95% gubitnika, predstavlja mukotrpan posao. Naravno, prethodno rečeno važi samo za potpuno posvećene i realistične osobe. Onaj ko u ovaj posao ulazi lakomisleno i bez određene vizije doživeće poraz i napustiće ideju Forex-a.

Imali smo prilike da vidimo da nam određeni propisi zabranjuju trgovanje na deviznom tržištu. To u velikoj meri otežava i obeshrabruje budućeg trgovca ali nadamo se da će u skoroj budućnosti doći do veoma potrebnih promena na tom planu.

S obzirom na cilj ovog rada, kao dopunu dotičnog navodimo nekoliko saveta. Moramo navesti da ti saveti predstavljaju lični odraz autora ovog rada baziran na njegovom ličnom iskustvu kao trgovac početnik:

- U svakom trenutku imati na umu da je trgovanje na Forex-u samo igra. Samo na taj način se može izbeći strah i nervoza od gubitka.
- „Učiti, učiti i samo učiti.“ Posebno izdvajamo važnost učenja na sopstvenim greškama. Ni u jednom poslu to nije toliko izraženo kao na Forex-u.
- Nikada trgovanje na deviznom tržištu ne sme da vas udalji od uobičajenih obaveza. S obzirom da je dobit od ovog posla krajnje nesigurna, sigurno ne želite da izgubite sve izvore prihoda.
- Uvek trgujte novcem koji vam nije potreban. Da ne bude zabune, sav novac je potreban za nešto ali ovde mislimo na novac čijim gubitkom ne bi bilo ugroženo izmirivanje ostalih obaveza.
- S obzirom da vam trgovanje neće oduzeti puno vremena, u tom periodu budite potpuno posvećeni trgovanju. Ne dozvolite da imate distrakcije koje vam mogu udaljiti od grafikona.

Kao osnovni problem, po našem mišljenju, jeste problem u sređivanju i definisanju potrebnog znanja, i teorijskog i praktičnog. Nameće se potreba za metodologijom učenja, putem koje će se razlučiti potrebno od nepotrebnog znanja. Smatramo da bi obrazovne institucije trebale da u svoje programe uključe pojam Forex-a, bar u njegovim osnovnim okvirima. Na taj način bi se sprečila brzopletost i preterana samouverenost trgovaca početnika koja bi dovela do skoro potpuno sigurnog gubitka.

Za kraj možemo navesti reči, nepoznatog autora, koje najbolje oslikavaju stanje na Forex-u:

„Nije bitno da li imate diplomu ili ne, jedino što je važno jeste da budete u pravu.“

SPISEK SLIKA

SLIKA 4.1.1. LINIJSKI GRAFIKON	12
SLIKA 4.1.2. BAR GRAFIKON	13
SLIKA 4.1.3. JAPANSKE SVEĆE	14
SLIKA 4.2.1. NIVOI PODRŠKE I OTPORA	15
SLIKA 4.2.2. VRSTE VREMENSKI USLOVLJENIH TRENDOVA.....	16
SLIKA 4.3.1. EUR/USD VALUTNI PAR U 5-OMINUTNOM VREMENSKOM INTERVALU.....	17
SLIKA 4.3.2. USD/CHF VALUTNI PAR U 1-OMINUTNOM VREMENSKOM INTERVALU	18
SLIKA 4.4.1. FIBONAČIJEVI NIVOI POVLAČENJA TREND.....	21
SLIKA 4.4.2. FIBONAČIJEVI NIVO EKSTENZIJE TREND.....	22
SLIKA 4.5.1. ELIOTOV RASTUĆI CIKLUS OD 8 TALASA	23
SLIKA 4.5.2. DETALJNIJI PRIKAZ ELIOTOVIH TALASA.....	23
SLIKA 4.5.3. EKSTENZIJA TREĆEG TALASA.....	24

LITERATURA

- Martinez J., *The 10 Keys to Successful Trading*, Market Traders Institute Inc, Florida, 2004
- Levinson M., *Guide to Financial Markets*, četvrto izdanje, Profile Books Ltd, The Economist Newspaper Ltd, London, 2005
- Royal Forex, *FOREX study book for successful foreign exchange dealing*, Los Angeles, California, 2001
- *1st Forex Trading Academy*, 2004, preuzeto sa sajta *1st Forex Trading Academy*.
- Lien K., *What moves the currency market*, preuzeto sa sajta *Earnforex*
- Slović, S., *Teorija investiranja*, Visoka škola za računovodstvo i berzansko poslovanje, Beograd, 2008
- Archer, Michael, D., *Getting started in Forex trading strategies*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2007
- Jeremić, Z., *Finansijska tržišta*, treće izmenjeno I dopunjeno izdanje, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009
- Bodie, Z., Kane, A., Marcus, A. J., *Osnovi investicija*, šesto izdanje, Beograd, 2009
- Jagerson, J., *Profiting with FOREX*, The McGraw-Hill companies, 2006
- Deaton, P., *Fibonacci Genius*, 2008, preuzeto sa sajta *Fibonacci Genius*
- Ryan Jones, *Money management and risk management*, Colorado Springs, 1999
- Douglas M., *THE DISCIPLINED TRADER: Developing Winning Atitudes*, New York Institute of Finance, New York, 1990

DRUGI IZVORI

- *How does leverage work in the forex market?*, preuzeto sa sajta *Investopedia*.
- *Indicator School - Introduction & Definition*, preuzeto sa sajta *Wall Street Courier*
- *Technical indicators*, online tutorial, preuzeto sa sajta *Realtime Forex*
- *Stochastic Oscillator*, preuzeto sa sajta *incrediblecharts*
- *Position Sizing Methods/Money Management Models*, preuzeto sa sajta *Brainy forex*

INTERNET

- Investopedia, www.investopedia.com
- 1st Forex Trading Academy, www.1st-forex-trading-academy.com
- Earn Forex, www.earnforex.com
- Wall Street Courier, www.wallstreetcourier.com
- Incredible Charts, www.incrediblecharts.com
- Realtime Forex, www.realtimeforex.com
- Fibonacci Genius, www.fibonaccigenius.com
- Brainy Forex, www.brainyforex.com
- Narodna Banke Srbije, www.nbs.rs
- Forex Traders, www.forextraders.com